

A BUDAI VÁRPALOTA KÖZÉPKORI KŐFARAGÓJELEI

BEVEZETŐ

A budai várpalota építéstörténetének időrendi felosztásánál nem nélkülözhetők a feltárt palotamaradvány különböző részein előforduló kőfaragójelek. Ezek a jelek a budai vár építéstörténetének és egyben a budai kőfaragó-műhely működésének is felette érdekes kőbevésett dokumentumai.¹

A kőfaragójelek értelmezése körüli véleménykülönbség alapja, hogy ugyanazt a jelet többféleképpen lehet szerkeszteni. Az eddigi rendszerek (pl. Ržiha) csak egy bizonyos alapsémára vezetnek vissza szerkesztésüket. A jelek szerkesztési rendszerének rekonstruálása körül már régen megoszlik a műtörténész szakemberek véleménye.² Úgy véljük, hogy minden jel kiserkeszthetőségének feltételezői — akik a jelek egyszerű arányszerkesztéseiből az egész épületkomplexumra messzemenő szabályokat vonnak le — végtelenben járnak éppen úgy, mint azok, akik mindennemű geometriai konstrukció létezését tagadják.

Hét évi kutatásaim során azt tapasztaltam, hogy minden jel egyszerű (sematikus) kiserkesztése utólag nehezen képzelhető el, mivel az eredetileg szerkesztett jelet a kőfaragó rendszerint emlékezetből véste.³

Ha a kőfaragónak a műhely mesterétől (vezetőségétől) kapott, vagy általa választott jelet élete végéig tiszteletben is kellett tartania és ezek „szövetségi jelek gyanánt is szolgáltak”⁴, ez még nem jelentette azt, hogy a kőfaragó a kapott jelet ne módosította volna egyénisége szerint.

A kőfaragójelek eredetileg a kőfaragó darabbér elszámolásának megkönnyítésére szolgáltak és akkor keletkeztek, midőn az építmények túlnyomórészt kváderkövekből készültek, a legszükségesebb tagozással.

A XIV. század folyamán a kőfaragók szervezett testületekbe tömörültek és jegyeik a munka minőségét is hitelesítették. A műhelyrendszer további kifejlődésével és a műhelyfegyelem növekedésével a XV. század végén ezen felül még ezek a jelek tiszteletjelvénnyül is szolgáltak.⁵

A XIV. század végétől mesterjegyek nagy előszeretettel készülnek pajzsban is, a záróköveken.⁶

A legbőségesebb anyagot közlétező Ržiha tanár alapvetően téved, amikor feltételezi, hogy a jelek négy anyakulcsból szerkeszthetők. E feltevés ellen szól az is, hogy a legbonyolultabb kulcs szerint éppen a legrégebbi (pl. bizánci) jelek rekonstruálhatók. Tovább menve, a régi antik jeleket is olyan rendszerbe állítja, melyek csak többszáz évvel később alakultak ki. „Az állítólagos igazság bizonyítására kénytelen örült komplikált hálózatot sűríteni, hogy ebbe a legnehezebben megmagyarázható jel is beerőltethető legyen.”⁷

Az építéstörténet szemszögéből vizsgálva, alapvetően helytelennek bizonyul az a módszer, amely az alárendelt jelek magyarázásával akar következtetni az egyes objektumok létrejöttére.⁸ Sajnos, ugyanebbe a hipotézisbe bonyolódott bele Fróde Vilmos is,⁹ — aki a leggazdagabb magyar anyagot tette közzé — bonyolult szerkesztési eljárásával. Ugyanezt az irányzatot követi Horváth Henrik, aki elvont szellemtudományi művében igyekszik a jelek jelentőségét magyarázni.¹⁰

A kőfaragójelek jelentőségét az építéstörténeti kutatás részére tehát nem az egyező alakú jelek összehasonlításában látjuk (amelyek legtöbbször a legkülönbözőbb helyeken, igen gyakran szanaszét fekvő építményeken találhatók), hanem abban, hogy egyes építményen az építési periódusokat ezek segítségével élesebben határolhatjuk el.¹¹ Önmagukban a kőfaragójelek nem határoznak

meg építési kort, csakis akkor értékesek, ha a stíluskritika és valamennyi többi szempont értékelése is egybehangzóan egy építési szakasz mellett szól.

Egyes épületkomplexumok összeillő darabjainak összeállításánál és helyreállításánál is feltétlen segítséget adnak a jelek.

NÉHÁNY TANULSÁG A BUDAI VÁRPALOTA-KOMPLEXUM ÉPÍTÉSTÖRTÉNETÉNEK RELATÍV KRONOLÓGIÁJÁHOZ (1350-1540-IG TERJEDŐ IDŐBEN)

A kőfaragójelek közül azok, amelyek csak egyszer-egyszer fordulnak elő, az egész komplexum építésének kronológiájához közvetlen kormeghatározó adatot — legalább a kutatás ez idő szerinti állása mellett — sem közvetlenül, sem kombinatív módon nem nyújtanak és csak arra valók, hogy a későbbi összehasonlító tanulmányoknak alapul szolgáljanak.

Az épületkomplexum különböző részein előforduló egyforma jelek ellenben már nagy értékűek, mert ha nem is határozzák meg az illető épületrész keletkezésének idejét évszám szerint, következtetést lehet vonni, hogy az épület mindazon részei, amelyeken ezek a jelek előfordulnak, egy emberöltő leforgása alatt épültek fel.¹²

Vizsgáljuk meg az alábbiakban a budai várpalota feltárt épületrészeinek egyező jeleit.

A budai várpalota épületegyüttesén előforduló azonos, ill. közel azonos kőfaragójeleket ugyanazon kőfaragók kezemunkájának tekinthetjük. A Vármúzeum Halászbástya kőtárában egy sírkőtöredéken lévő¹³ kőfaragójelhez hasonló van a Budavári Nagyboldogasszony főtemplom déli, ún. Mária-kapuján.¹⁴ Ez a kapu a magyar szakirodalom szerint a XIV. század utolsó negyedében készült.¹⁵

A jel száma	Formája és előfordulási helye
60, 61., 88—97. és 99. sz. (4., 6. képen)	Ugyanakkor készíthették a középkori várpalota maradványainak azokat a részeit is, ahol az említett jel eredeti helyen ötször fordul elő. A palota keleti homlokzatának egyik támpilléren és az alatta átvezető lépcső kapuívkövén.
82. sz. (6. képen)	A fentiekhez hasonló és a középkori palota keleti homlokzatán, eredeti helyen fordul elő.
159., 193., 217. sz. (9., 11. és 13. képen)	Ugyanilyen típusú jeleket szórványköveken találtunk az említett keleti homlokzat környékén. ¹⁶
* Megemlítjük, hogy e sírkőjel a kassai székesegyházon is megtalálható és feltételezik, hogy 1410—1460 között készült. ¹⁷	
184—187. sz. (11. képen)	Az egyenlőtlen, tört és kifelé ívelt szárakkal ellátott jelek, amelyek az előzőkhöz hasonlóak, kb. 100 évvel későbbben, mint a Mária-kapu jelei a budai várpalota hálóboltozat borda leletein négyszer fordulnak elő.
196. sz. (11. képen)	Egyszáras, az előzőkhöz hasonló. Egy csigalépcső réteggövében fordult elő. Szórványkő. ¹⁸
*	
183. sz. (11. képen)	Ugyancsak hasonló az előzőkhöz, csak a szárvégződése felfelé áll. Az említett hálóboltozati bordaívek egyik leletkövén található. ¹⁹

A jel száma	Formája és előfordulási helye
210. és 247. sz. (12. és 14. képen)	A két jel a 183. sz. elemeiből tevődik össze. Az egyik freskóval festett ablakkávakövön, a másik egy szórványkövön.
155. sz. (9. képen)	A 247. sz. jel tükörképe. Egy szórványkövön fordul elő.
103. és 232. sz. (6. és 14. képen)	A 183. sz. jel tükörképéhez hasonlóak ezek a jelek. Előfordulnak a palota keleti homlokzatának kváderkövén, amely föltevésem szerint 1400 körül épült, továbbá a mai középkerthézfalába másodlagosan beépített kváderkövön. Ezen a helyen másodlagosan elhelyezett Mátyás-kori reneszánsz köveket is találtunk. ²⁰
83. és 95. sz. (6. képen)	Mindkét jel a 183. számúhoz hasonló, de kissé bővített formájú. A középkori palota keleti homlokzatán kétszer fordul elő eredeti helyen.
80. sz. (5. képen)	A 95. sz. jelnek tovább-bővített formáját az ún. Déli nagyterem északi pilléréen találtuk meg. A csarnok pilléereinek ez az egyetlen kőfaragó jele.
113—115. és 121., 170., 173. és 198. sz. (7., 10., 11. képen)	Nyílhegy végződésű jelek. A csonkatorony kváderkövein, eredeti helyen négyszer fordulnak elő. Ezekhez részben és csak formailag hasonlóak, szórványköveken háromszor fordulnak elő.
244. sz. (14. képen)	Kis eltéréssel a csonkatorony nyílhegyvégződésű jeleihez hasonló. Az István-torony melletti lépcső legfelső fokán, eredeti helyen találtuk. ²¹
2. és 63. sz. (1., 4. képen)	Nyílvevő hegyéhez hasonló jelek, áthúzással, de keresztelés nélkül. A Zsigmond-kaputorony és az István-torony melletti boltozott helyiségek 4. sz. kapuján fordulnak elő. Mindkettő eredeti helyen.
30. és 6. sz. (2. és 1. képen)	Mindkét jel az előzőkhöz hasonló. Az északi kortina-kapun ²² és a Zsigmond-kapun fordulnak elő eredeti helyen. ²³
170., 173. és 93. sz. (1., 10., 8. képen)	A jelek kevés formai eltéréssel ugyancsak az északi kortina-kapun, eredeti helyen és szórványköveken található. ²⁴
138. sz. (8. képen)	Formája egymást keresztelő, eltört nyílvevő darabokra emlékeztet. Az ún. déli nagycsarnok ablak szemöldökkövén találtuk. ²⁵
137. és 154. sz. (8., 9. képen)	Eltört és egymást keresztelő szigonydarabokat ábrázol. A déli nagycsarnok ablak kávakövén és egy párkánytöredéken fordult elő.
67., 68., 69. sz. (5. képen)	Hasonló szigony alakú jelek. Az északi és déli kortinafalat összekötő dunai erődfal ülőfülkéin és a kettős padok egyik támláján fordulnak elő eredeti helyen.
96., 152. (6., 9. képen)	Ezekhez hasonló, de egy vonallal kibővített jel a palota keleti homlokzatának egyik támpilléren fordul elő eredeti helyen és egy vakíves pártázatos párkánykövön. Ez utóbbi szórványkő. ²⁶
98., 213. sz. (6., 12. képen)	Az előző jelek tovább bővített formája, ugyancsak a palota keleti homlokzatának támpilléren jelent meg eredeti helyen, míg a 96. sz. jel tükörképét egy szórványkövön találtuk meg. ²⁷
157., 158., 139. sz. (9., 8. képen)	Ezek a jelek szigony és kalapács formájúak, a Halászbástya kőtárában elhelyezett szökőkúton kétszer fordul elő és a déli nagycsarnok ablak szemöldökkövén. Mind a három szórványkő. ²⁸

*

A jel száma	Formája és előfordulási helye
3., 10. sz. (1. képen)	A jelek gótikus négyes számjegyhez hasonlóak. Ez a két jel a Zsigmondkapun, eredeti helyén fordul elő. ²⁹
18—21. sz. (2. képen)	A jelek a 3. sz.-hoz hasonlítanak, de fordított állásúak, hurkolás nélkül. A 21. sz. jel tükörképe az előzőknek. Mind a négy jel az északi kortinafal kapuján eredeti helyen fordul elő. ³⁰
10—13., 77., 140—142., 156. sz. (5., 8., 9. képen)	Ezek a jelek is a 3. számúhoz hasonlóak és fordított állásban találhatók. Megjelennek a déli nagycsarnok boltozati vállkövein, kapujának talpkövein és e területre lehullott ablak keretkövén, kapuívkövén (amely ugyancsak a nagycsarnok építészeti részlete), végül pedig egy ismeretlen helyről lehullott kapu szemöldökkövén. A felsorolt jelek 6 esetben eredeti helyükön fordulnak elő. ³¹
82. sz. (6. képen)	A fenti formájú jelekhez tartozik ez a jel is. A középkori palota támpillérén fordul elő eredeti helyen.

A Halászbástya kőtarában őrzött és 1488-as évszámmal ellátott sírkő valószínűleg a fenti jelek mesterének a sírköve.³²

126., 23., 25., 40. sz. (2., 3., 8. képen)	A gótikus 4-es számjegy formaköréhez tartoznak ezek a jelek. A déli nagycsarnok boltozati vállkövén, az északi kortinakapun és az Újvilág (nyugati zwinger) középkapuján fordulnak elő eredeti helyükön.
11., 15., 52. sz. (1., 4. képen)	A 126. számú jel tükörképéhez hasonlóak ezek a jelek. A déli kortinakapun fekvő helyzetben, a nyúlkerti kapun, a lőporraktár előtti keleti falban lévő kapu ívkövén található. Mindegyik jel eredeti helyén van. ³³
91., 190., 160., 193. és 249. sz. (6., 9., 11., 15. képen)	Ezek a jelek szintén az előző formakörhöz tartoznak. Megtaláltuk őket; a keleti homlokzathoz épített épület saroktámpillérén, az északi kortinakapu előtti várfalban másodlagosan elhelyezett ablakkávkövön, továbbá az újkori palota alapozásába beépített középkori kövön és a lőporraktár szellőzőrácsos falában másodlagosan elhelyezett egyik kövön.

Az alábbi felsorolt jelcsoportok az előző formákhoz kapcsolódnak és a görög delta betűhöz hasonlítanak (egyenlő oldalú háromszög a jelek alapidoma).

34., 35. sz. (3. képen)	A két jel közül az egyiket az Újvilág-kerti kapun, a másikat szórvány leletként egy kváderkövön találtuk meg.
58., 101., 45., 46., 16., 27., 28. sz. (3., 4., 5., 6. képen)	A jelek a delta betűhöz hasonlítanak. A palota keleti homlokzatának támpillérén két jelet találtunk az Újvilág-kert középső kapuján, az északi kortina kapun ez a jel háromszor található fel. Valamennyi eredeti helyén van.
116—118. (7. képen)	E formakörhöz tartozó és egymáshoz igen hasonló jeleket a Csonkatorony kváderkövein találtunk eredeti helyükön.

A fenti jelek csoportjával kapcsolatos kutatásaink teszik valószínűvé, hogy a Halászbástya köemléktárában lévő kőfaragó sírkőtöredéke, amelyen „Petrus” felirat olvasható, annak a kőfaragónak a sírköve volt, aki a 34. sz. és hozzá hasonló jeleket véste. A sírkő közepmezejében lévő címer ábrázolásában kőfaragó-fejszét emelő kar ui. egyenlő oldalú háromszöget alkot és a fenti jelek ennek a címerábrázolásnak csupán leegyszerűsített formái lehetnek.³⁴ Mivel a kassai dóm belsejében 1430—60-ig épített részénél a 34. sz. jelünkkel azonos jel négyszer is előfordul (l. Fröde, id. mű, 196., 216. és 232. sz. jelét), feltételezhetnénk azt, hogy 1430-ig Budán dolgozott az a kőfaragó, aki ezeket a jeleket véste.

A jel száma	Formája és előfordulási helye
-------------	-------------------------------

A kőfaragó vasderékszögére emlékeztet az L betű formaköréhez tartozó jelek csoportja.

59., 85., 102., 107., 109. sz. (4., 6., 7. képen)	A középkori palota keleti homlokzatának öt kváderkövön találtuk meg. A jelek eredeti helyükön vannak. ³⁵
216. sz. (13. képen)	A mai palota bontásánál előkerült egyik leletkövön találtuk és ugyanolyan, mint az előzőek.
8., 9. sz. (1. képen)	Mind a két jel a Zsigmond-kapun fordul elő eredeti helyen.
105., 214. sz. (7., 13. képen)	A középkori palota keleti homlokzatán, eredeti helyen és egy szórvány kváderkövön fordul elő. ³⁶
253. sz. (15. képen)	Előzőkhöz hasonló és a nyúlkereti kapu mellett másodlagosan beépített kváderkövön fordul elő.

*

Köelhelyező ollóhoz hasonló kőfaragójelek csoportja.

110. sz. (7. képen)	A Friss-palota lovagtermének alépitményét tartó kváderes falpilléren eredeti helyen találtuk.
226., 242. sz. (13., 14. képen)	Mindkét jel az előzővel azonos. Két szórványkövön találtuk meg őket. ³⁷

Összegezve, a budai várpalotaépítés kőfaragóműhelyének fokozott tevékenységét az eddig ismert kőfaragójelek tanúsága szerint a XIV. sz. második felében csak szórványosan lehet kimutatni.

Ebből az építési periódusból egy kőfaragójel sincs eredeti helyén. Az István-torony boltozatának egyik bordakövén csupán csak egy jel van.

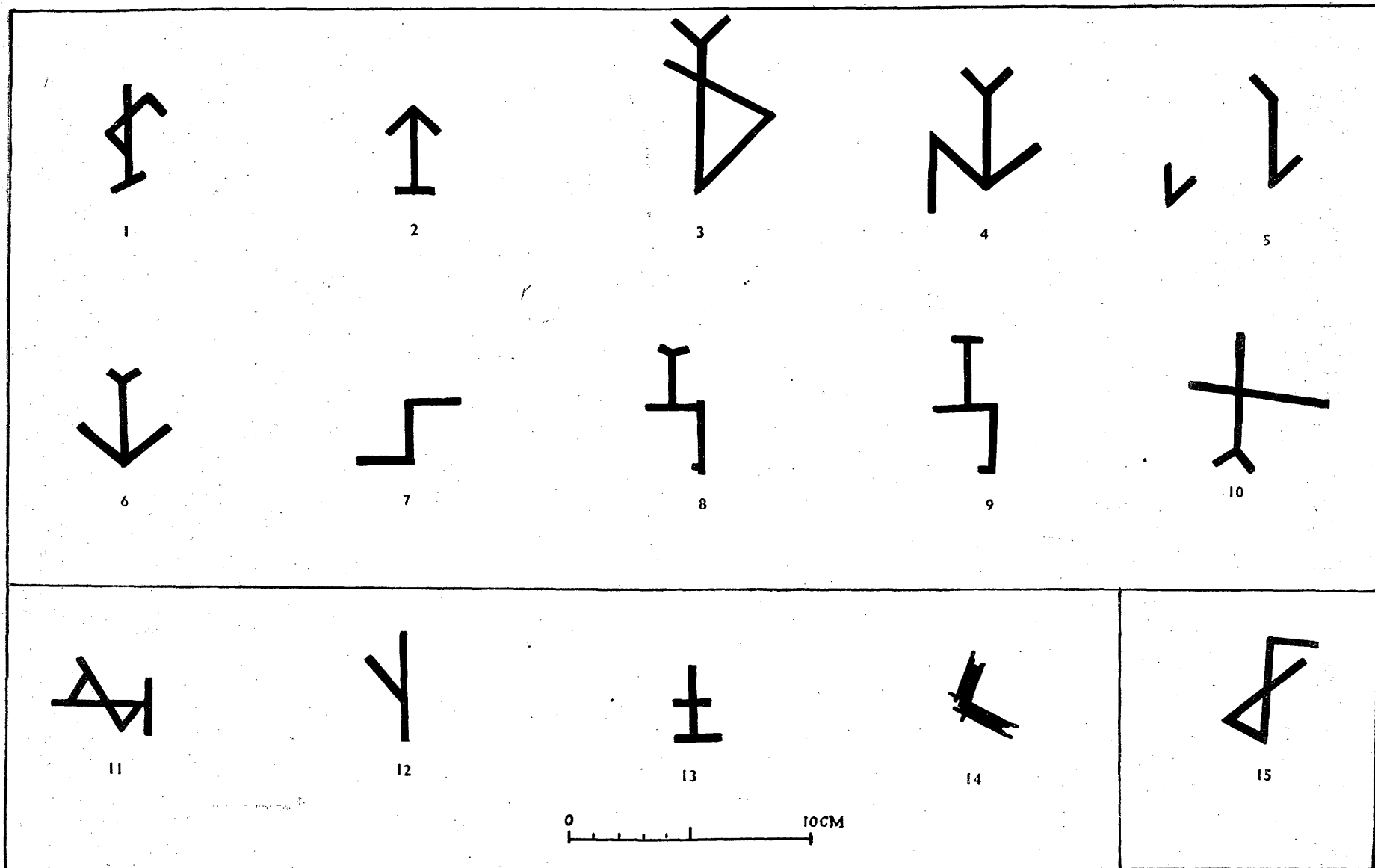
Az ezt követő periódus az 1400-as években a Zsigmond-kori első építkezés ideje, még mielőtt a Friss-palota nagyobb arányú munkálatai megindultak volna. A palotát határolja körül lényegében az öt megmaradt felvonóhidás várkapu (egy ép, kettő helyreállított, kettő rom). A megmaradt kiskapuk, ablakok, párkányok és csigalépcső kövein talált jelek tanúsítják az itt folyó nagyarányú építkezéseket. Végül a belső erődfalakon kívül állott kéthajós lovagterem és Csonkatorony kövein már mintegy 60 helyen fordulnak elő kőfaragójelek (javarészből eredeti helyükön).

A XV. század első felének építési periódusába esik a Zsigmond-kori nagy palotaépítés ideje. A Friss-palota és a már ezt is körülölelő erődrendszer, valamint a két kortinafalat összekötő keleti védőfal korszerű megerősítése is talán ugyanekkor épült.

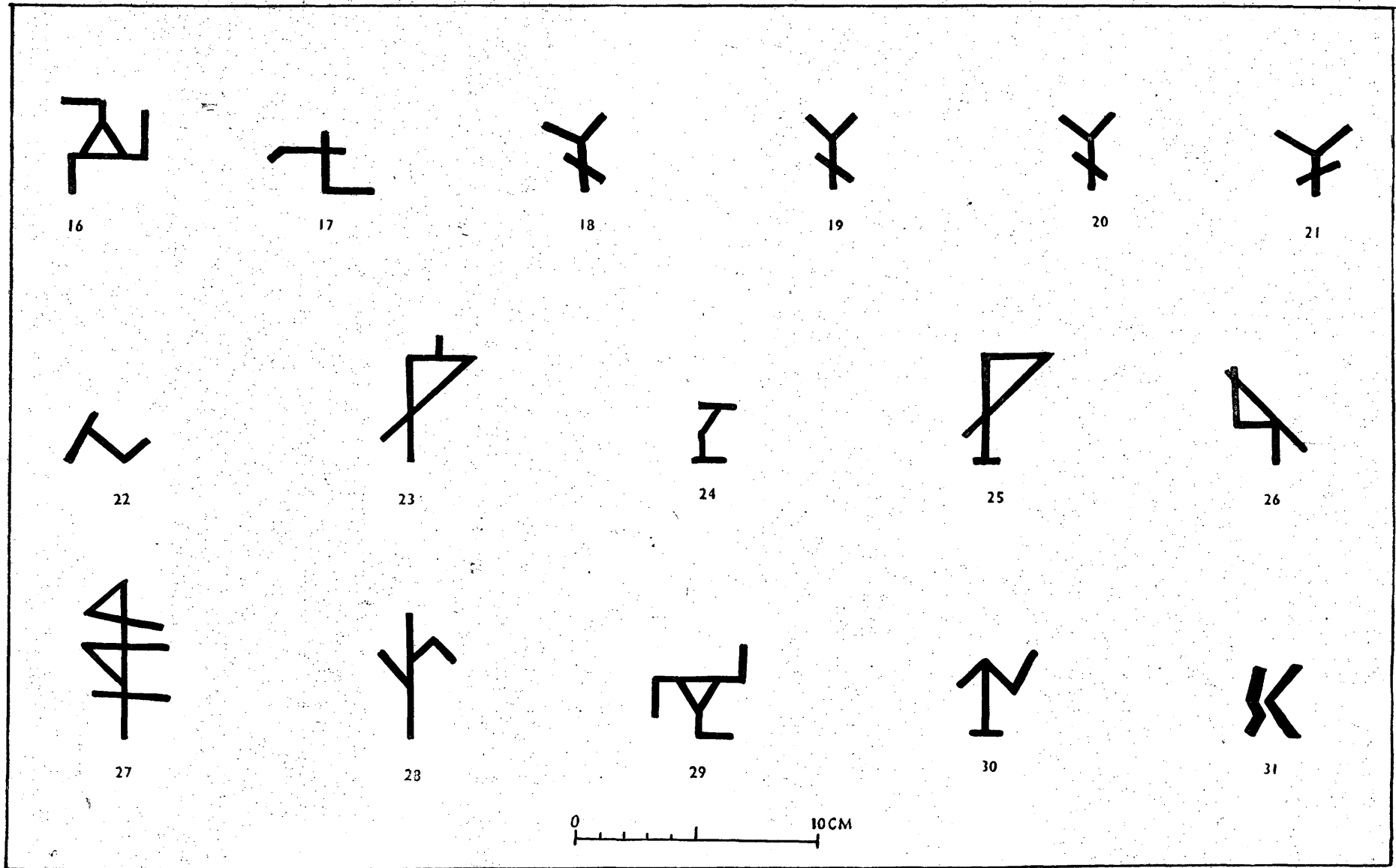
Az ezt követő időszak (1458—1490-ig) a Mátyás király kori építkezések létesítésének ideje. Későgótikus hálóboltozatok, gótikus kút, gyilokjárók és ágyúkilövő helyek építése, majd a trapézudvar reneszánsz tornácának bábos korlátai és egyéb reneszánsz épületrészek (ajtó, ablakkeretek, lizénák, féloszlopok, kandallók kövei) készültek ekkor. Ezeken az építészeti elemeken római és arabszámok is előfordulnak.

Az utolsó építési periódus (1490—1541-ig) idejében Mátyás utódainak palota- és erődbővítési munkáin kőfaragójel eredeti helyén eddig nem volt felismerhető. A Vármúzeum kőtárában van ugyan egy kapukeretkő, amelynek homloklapján 1540-es évszám kíséretében szerepel egy nagyméretű kőfaragójel, lelőhelye azonban ismeretlen.

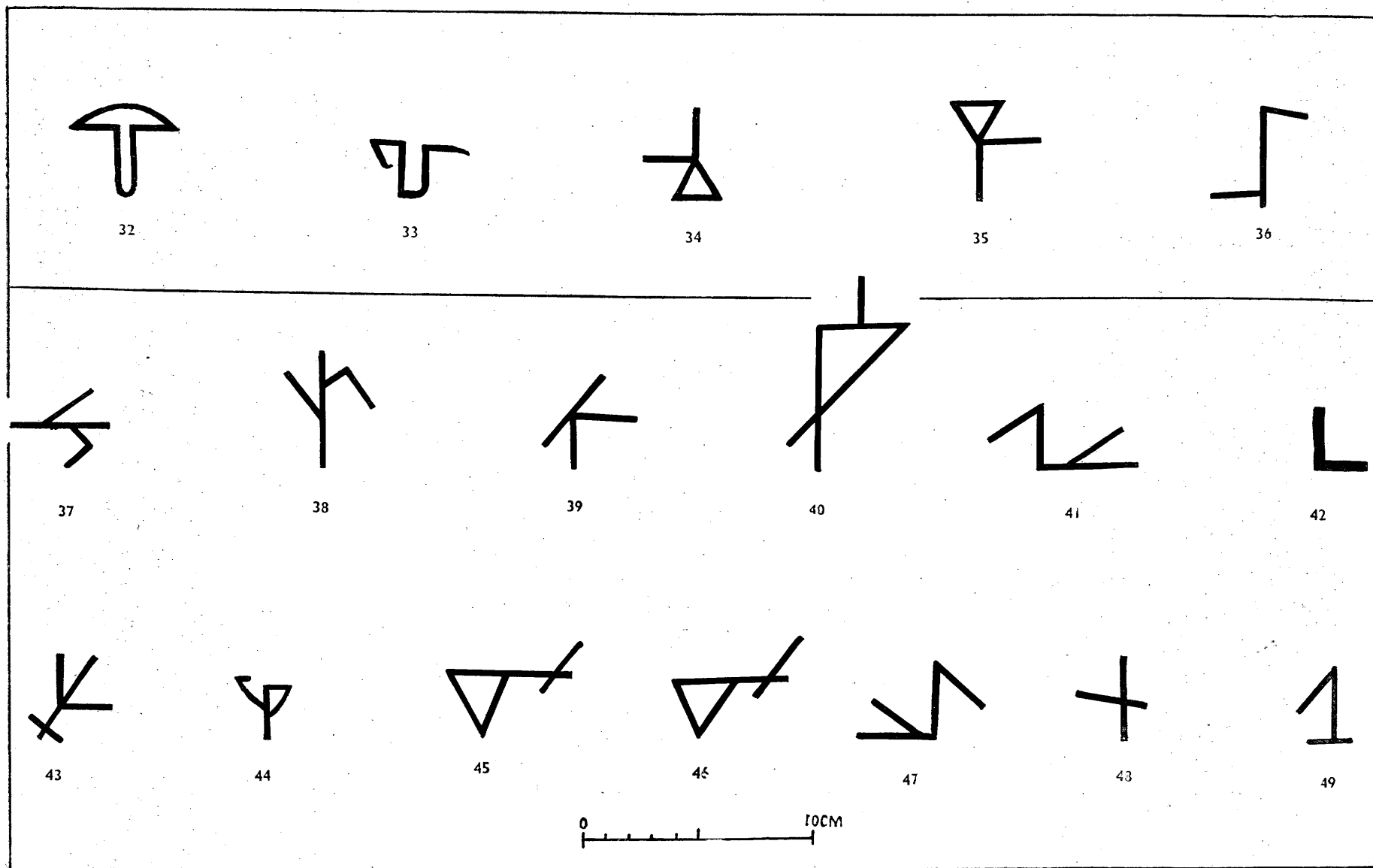
Valószínű, hogy ez a Török Bálint monogrammjának nevezett jel, amelynek hordozója állítólag a fehérvári kapuba volt befalazva.

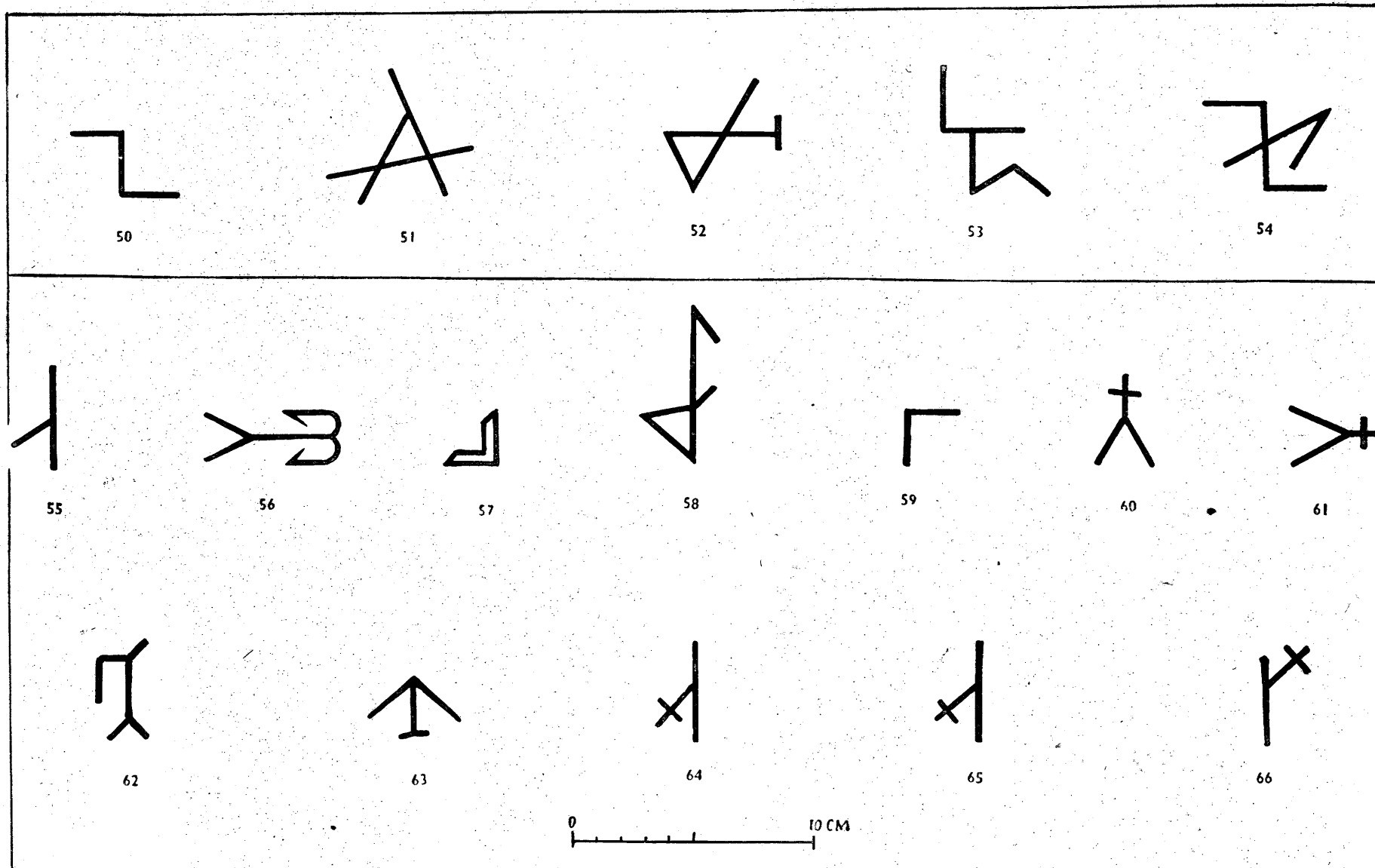
1. kép. 1–10: Zsigmond-kapu 11–14: déli kortinakapu, 15: nyúlkerti kapu jelei

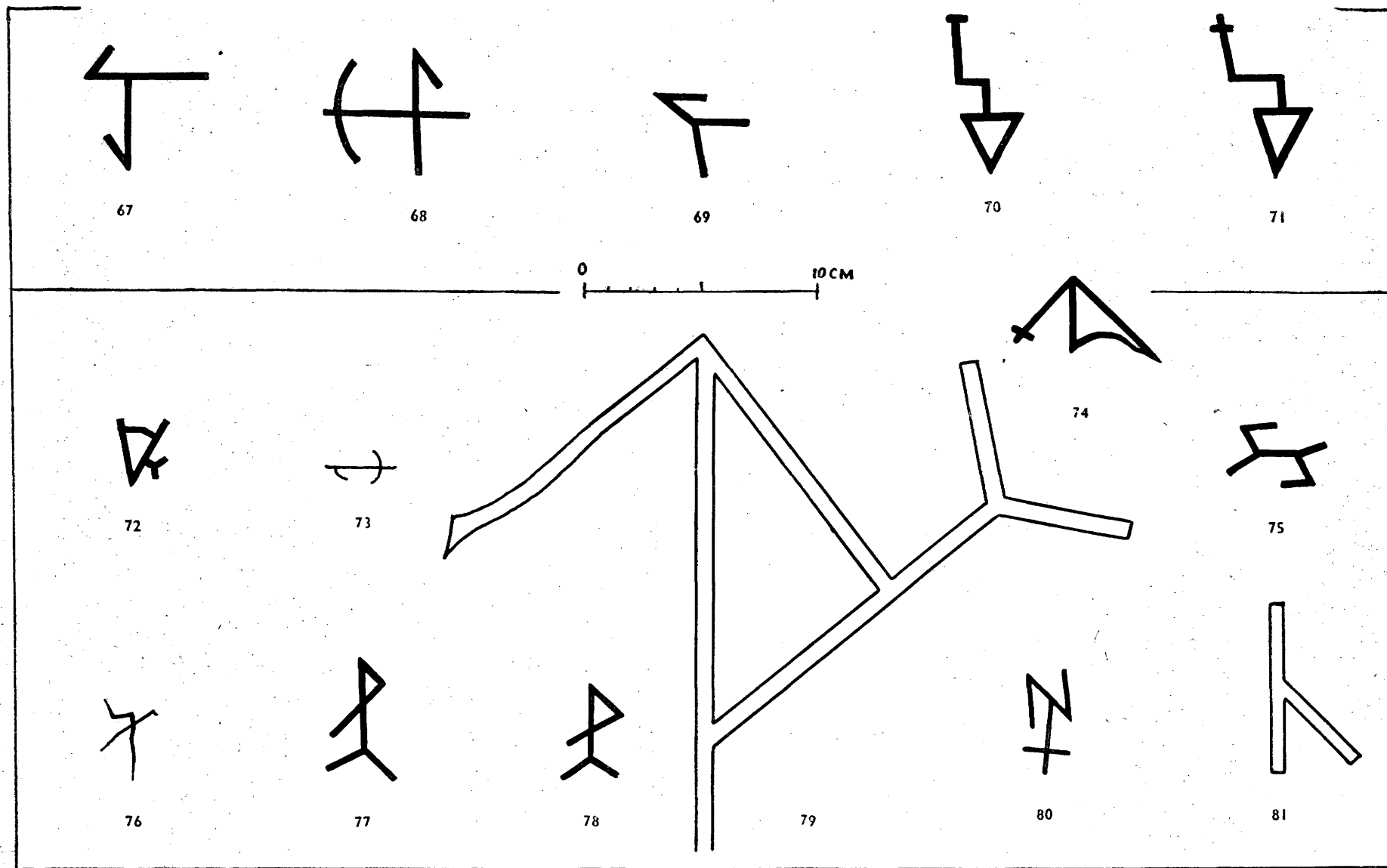
2. kép. 16–31: Északi kortina kapu jelei

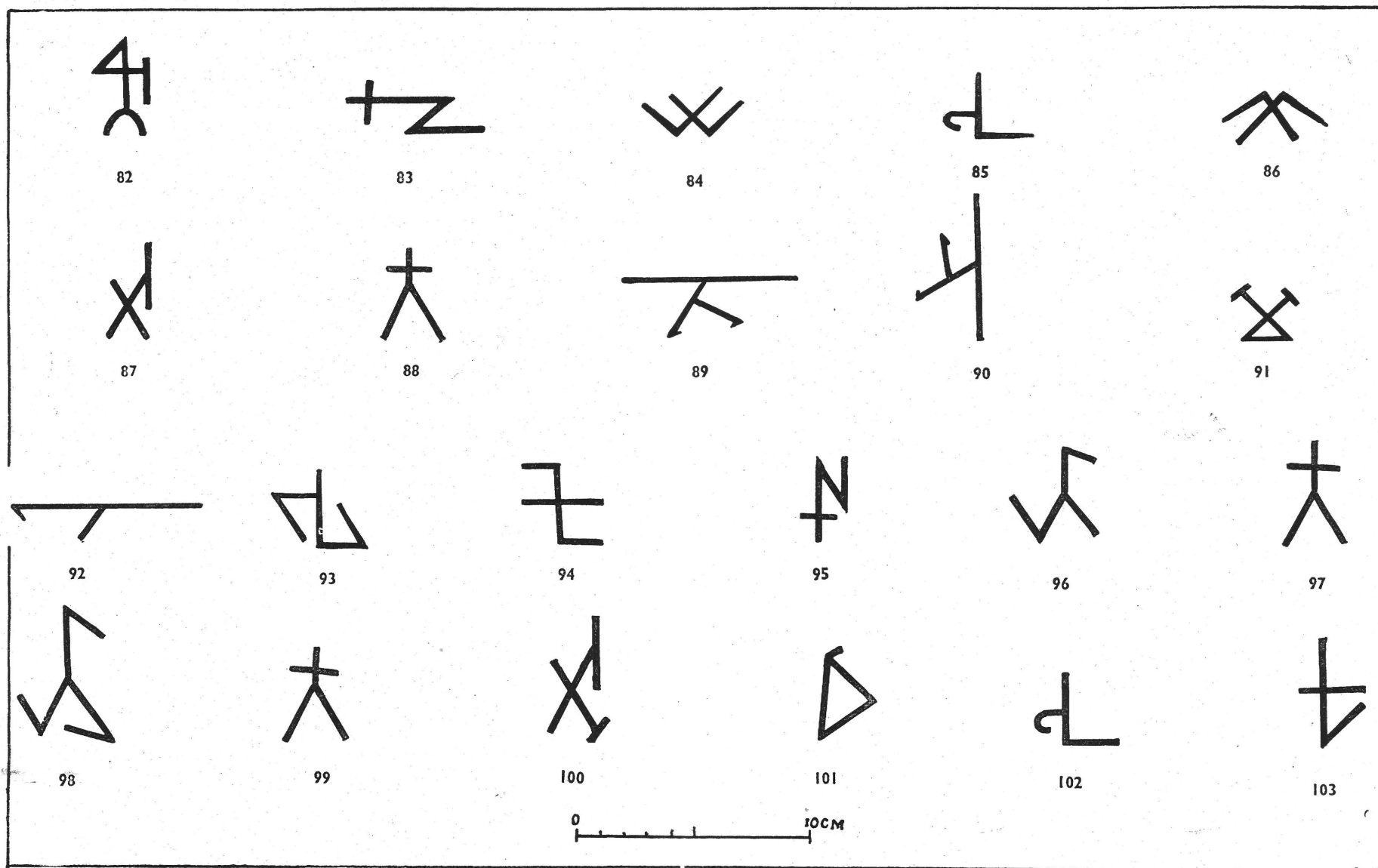
3. kép. 32–36: Újvilágkerti kapu, 37–49: Újvilág északi kapu-maradvány jelei

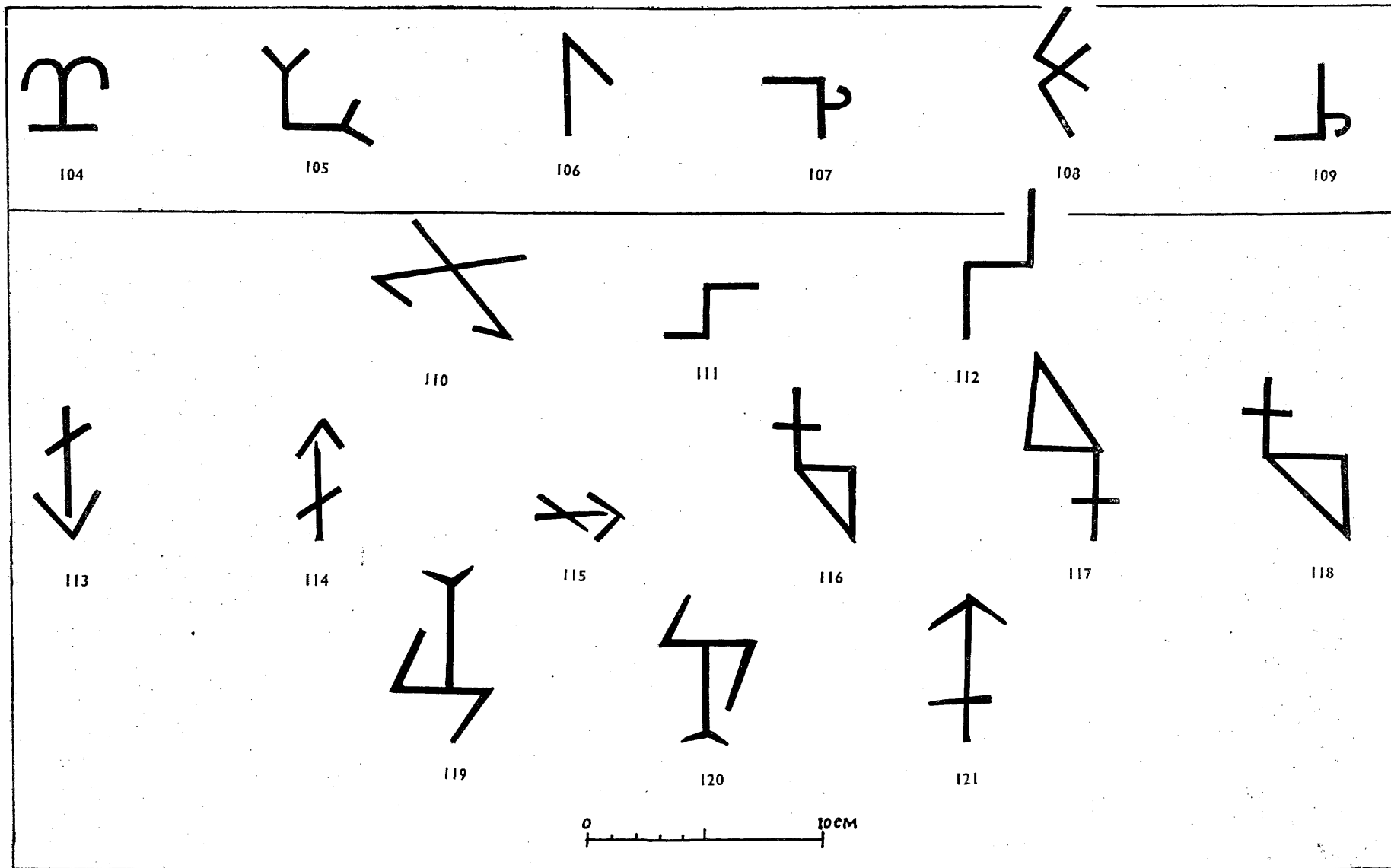
4. kép. 50–54: Északi kortina kapu előtti kapuk, 55–61: régi palota keleti homlokzat kapui, 62–66: István-torony melletti kapuk jelei

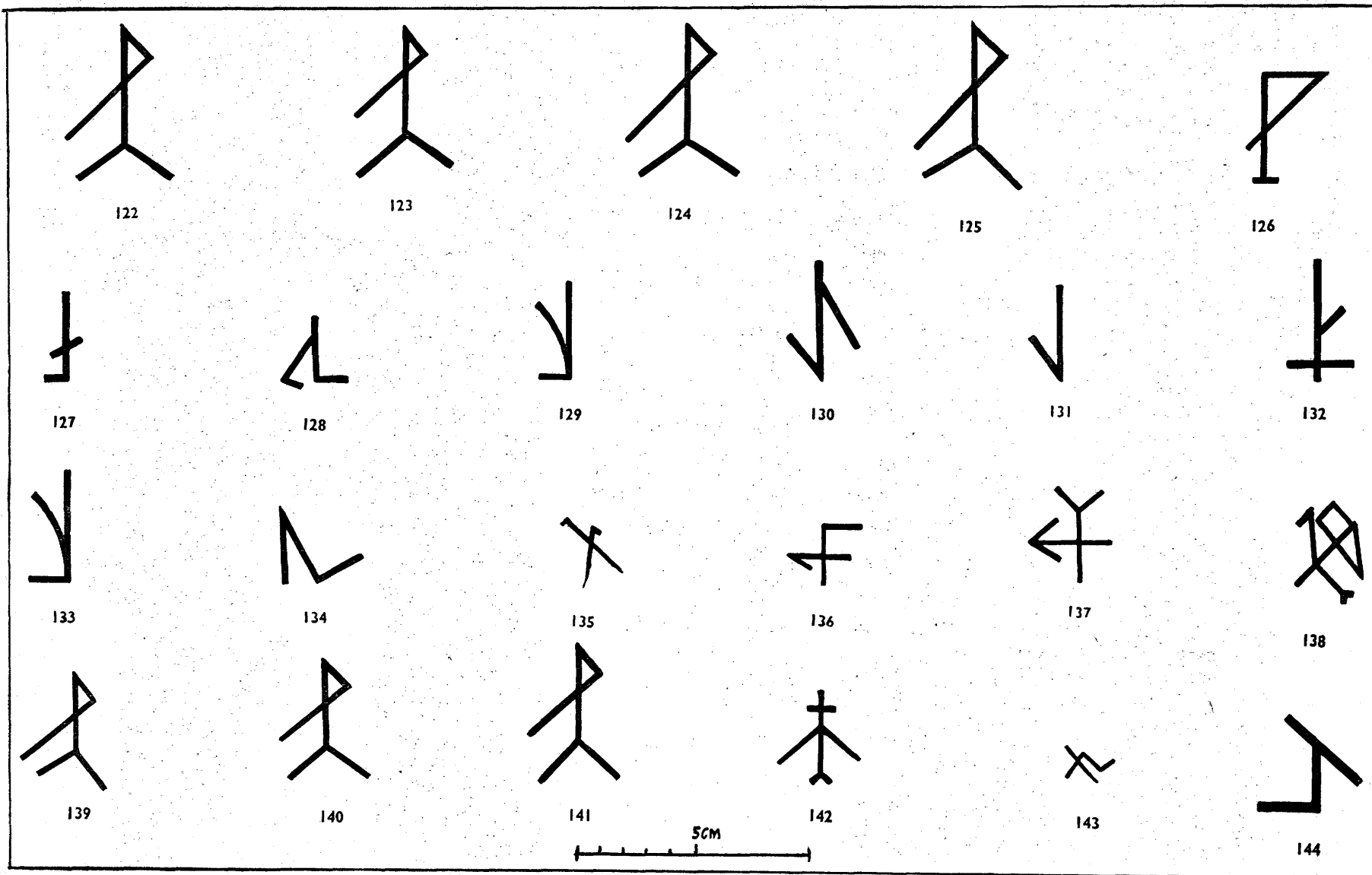
5. kép. 67–71: Dunai kortinafal ülőfülkéinek, 72–74: várkáporna ablakainak és mellette lévő ajtónak, 75: kisudvar ajtóközöbkövének jele. 76–81: Déli nagyterem ablakán, ajtóin és egyéb kővén lévő jelek

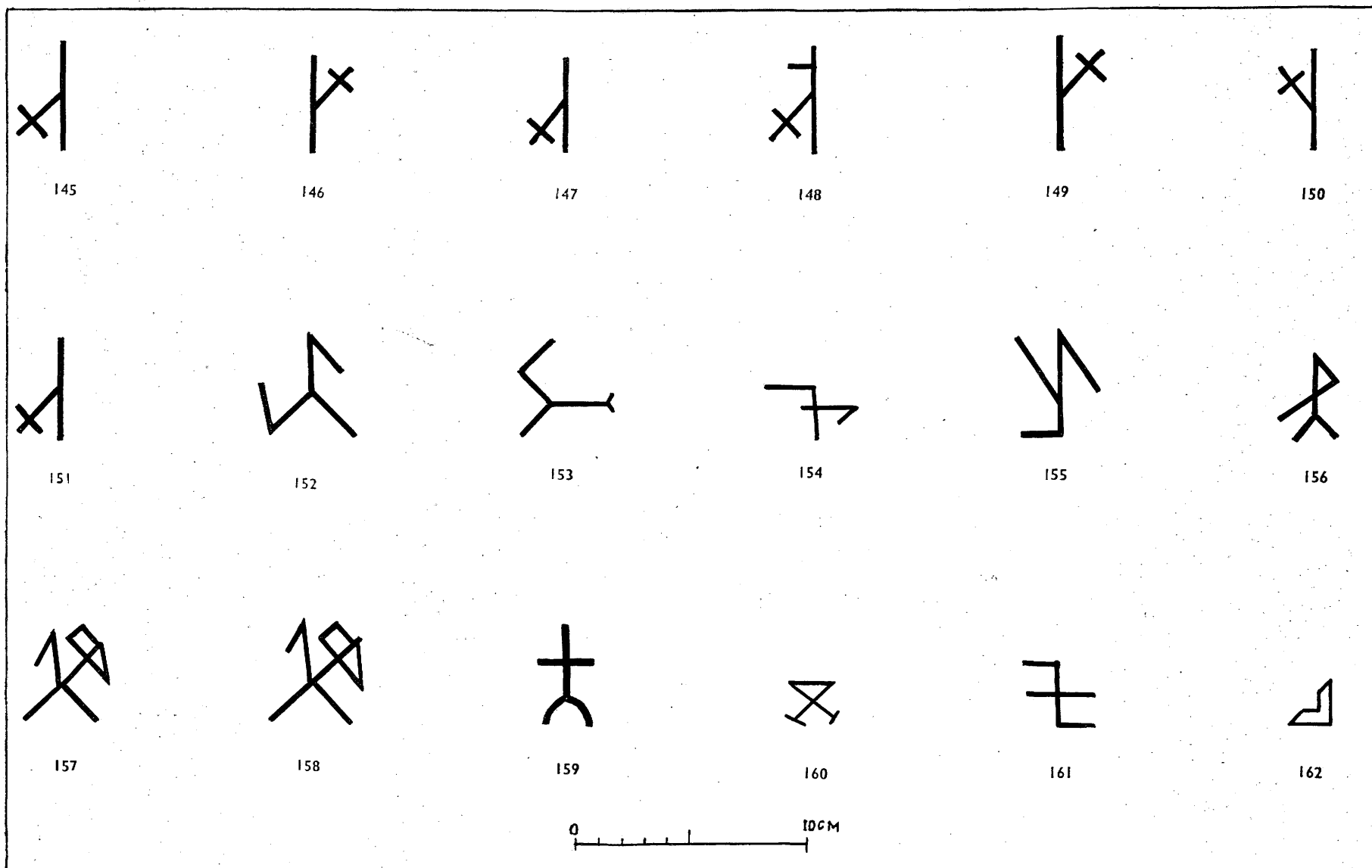
6. kép. 82–103-: A régi palota keleti homlokzatának jelei

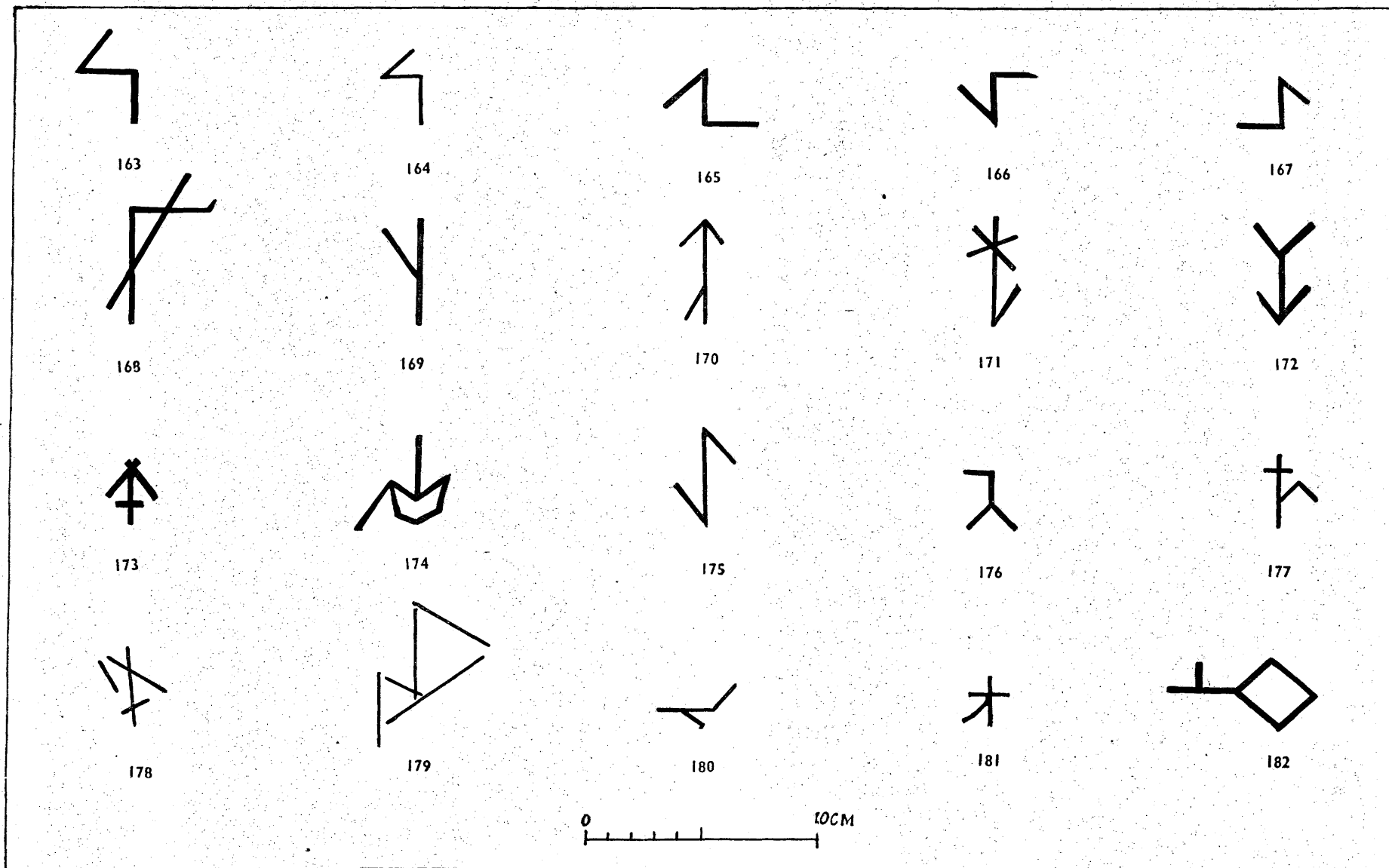
7. kép. 104–109: Palota keleti homlokzatának déli része, 110–112: az északi kapu előtti K homlokzat, 113–121: Csonkatorony jelei

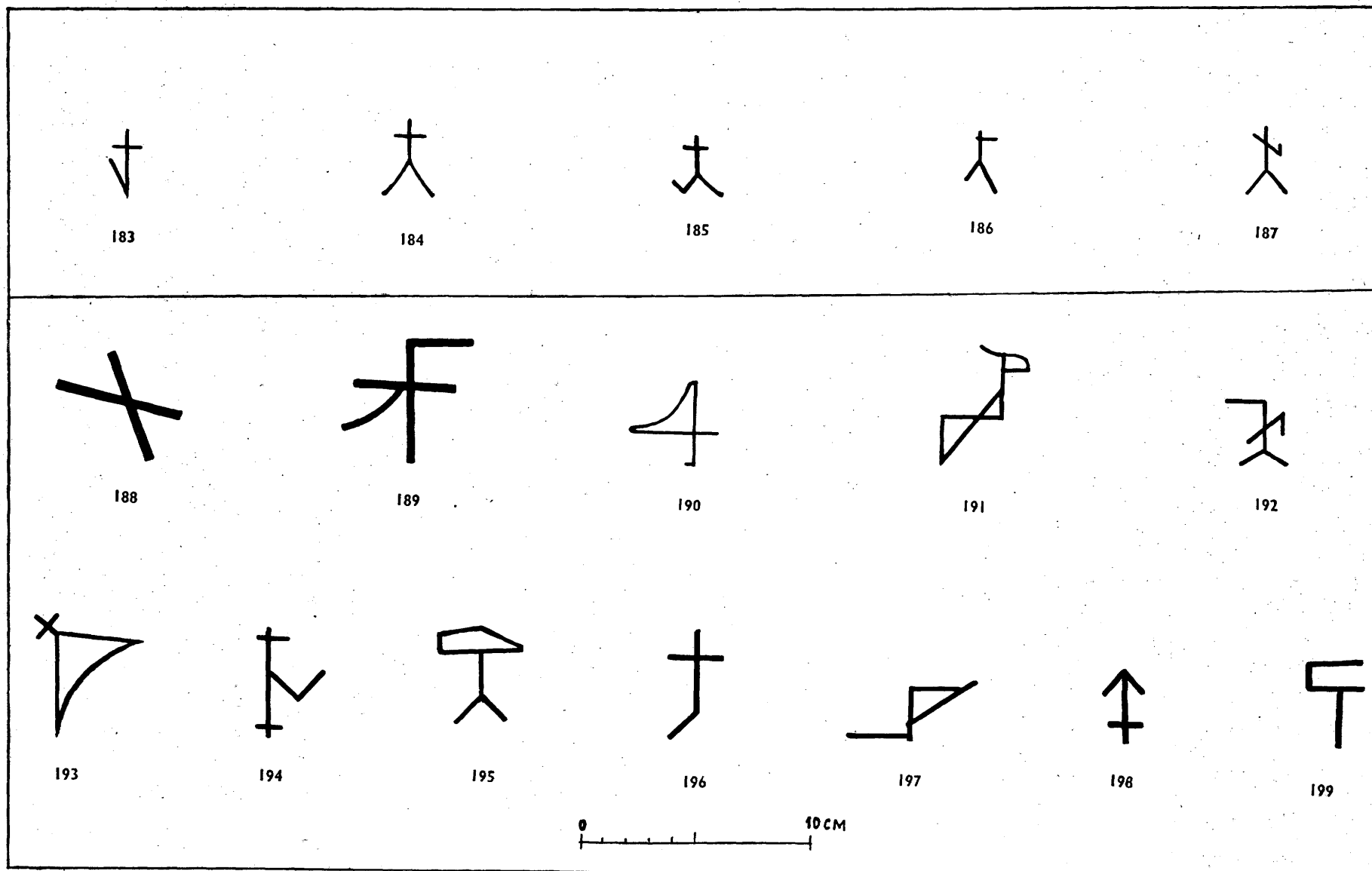
8. kép. 122—126: Déli nagyterem boltozati vállköveinek, 127—143: széthullott köveinek jelei, 144: István-torony boltozati bordakövének jele

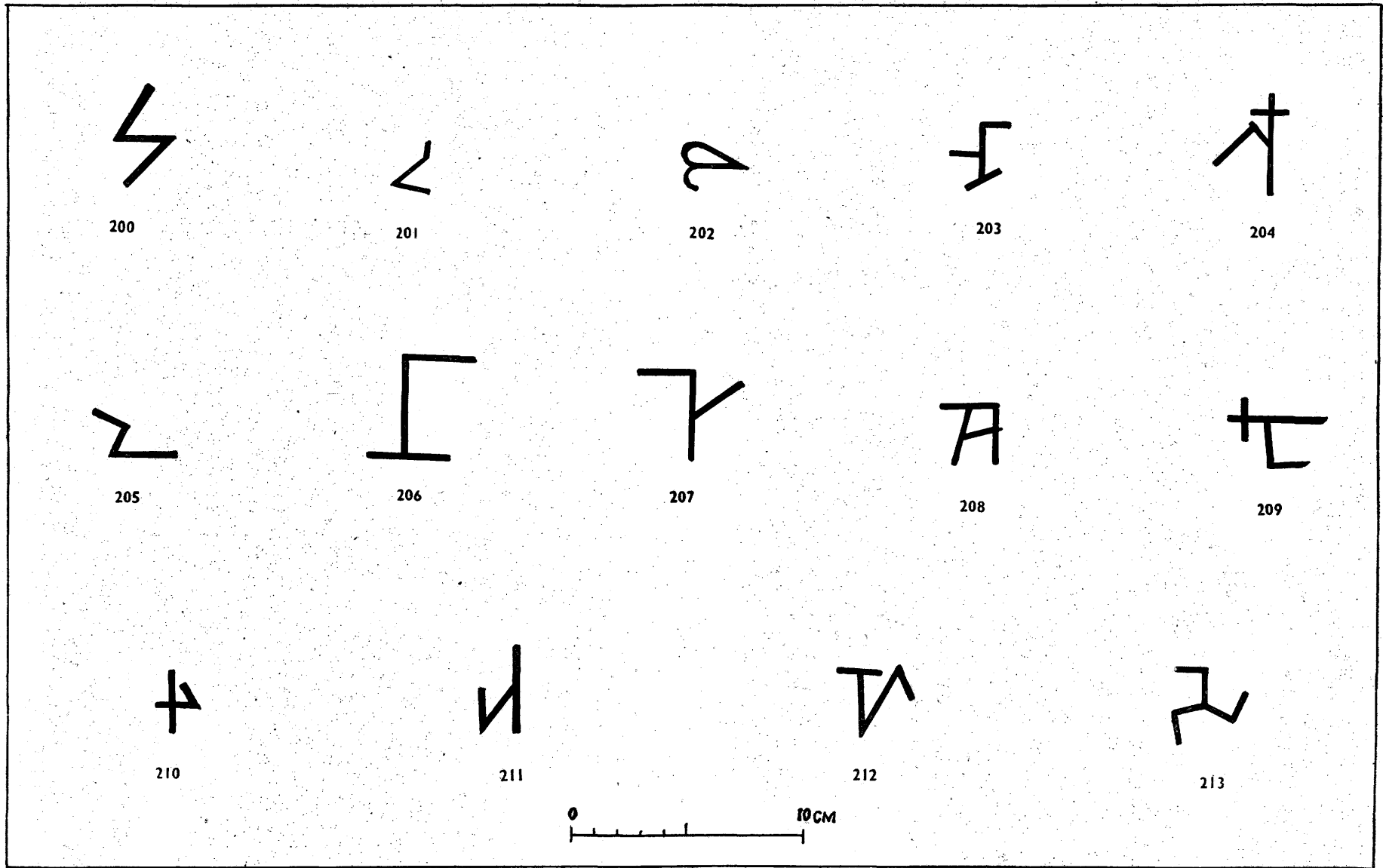
9. kép. Szórványkövek jeli a budai várpalotából

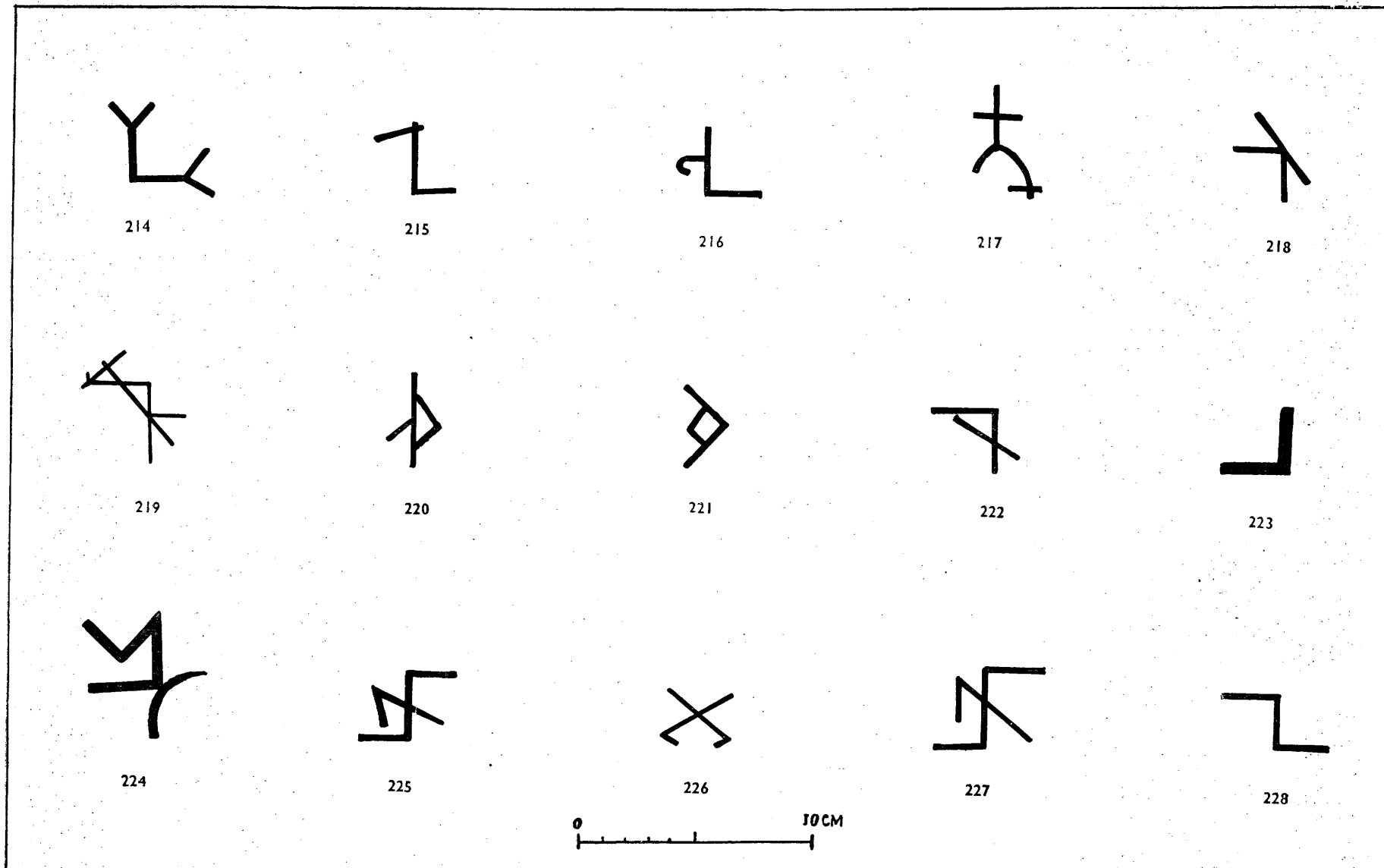
10. kép. Szórványkövek jelei a budai várpalotából

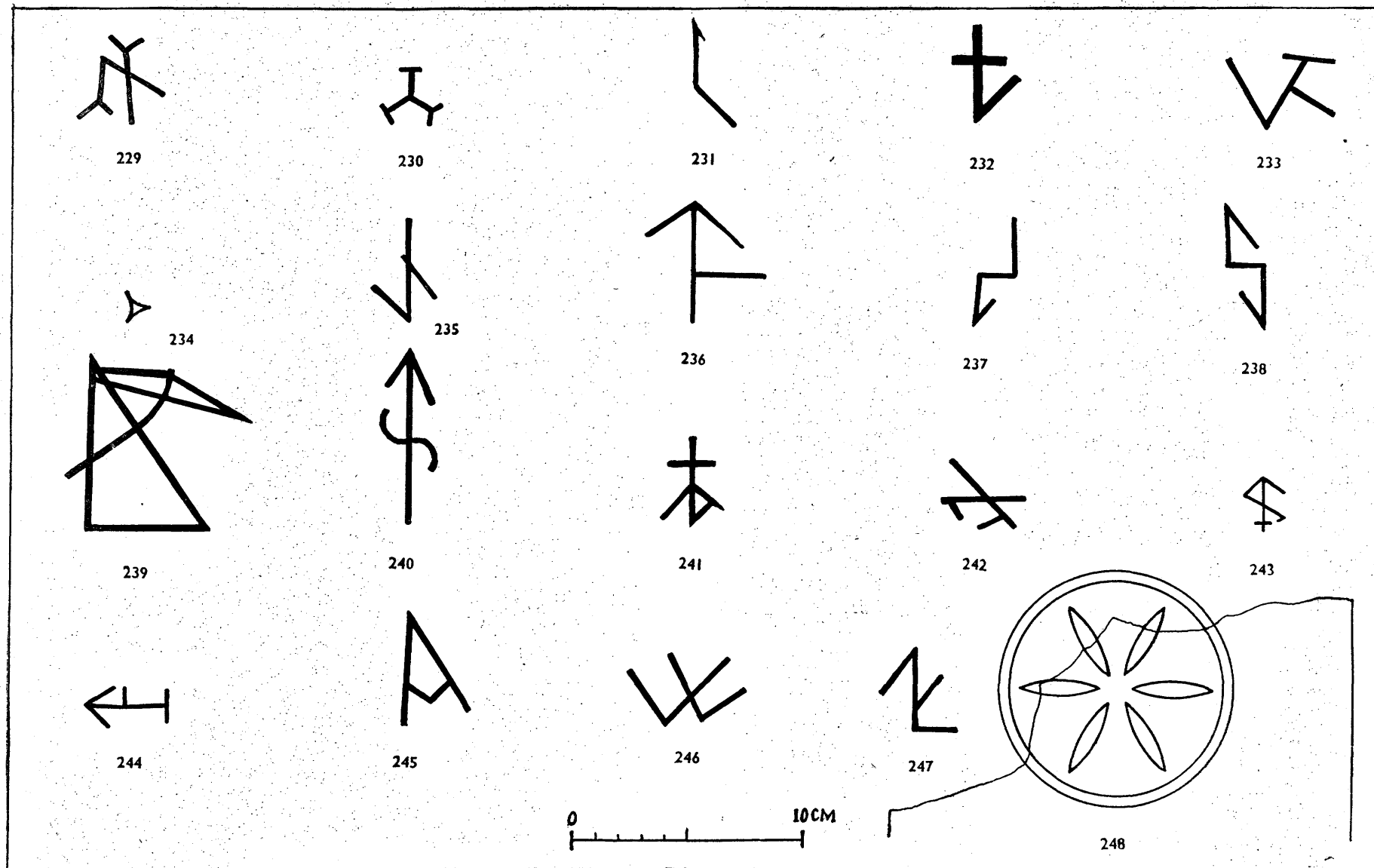
11. kép. 183–187: Hálóboltozati bődakövek, 188–199: egyéb szórványkövek jelci

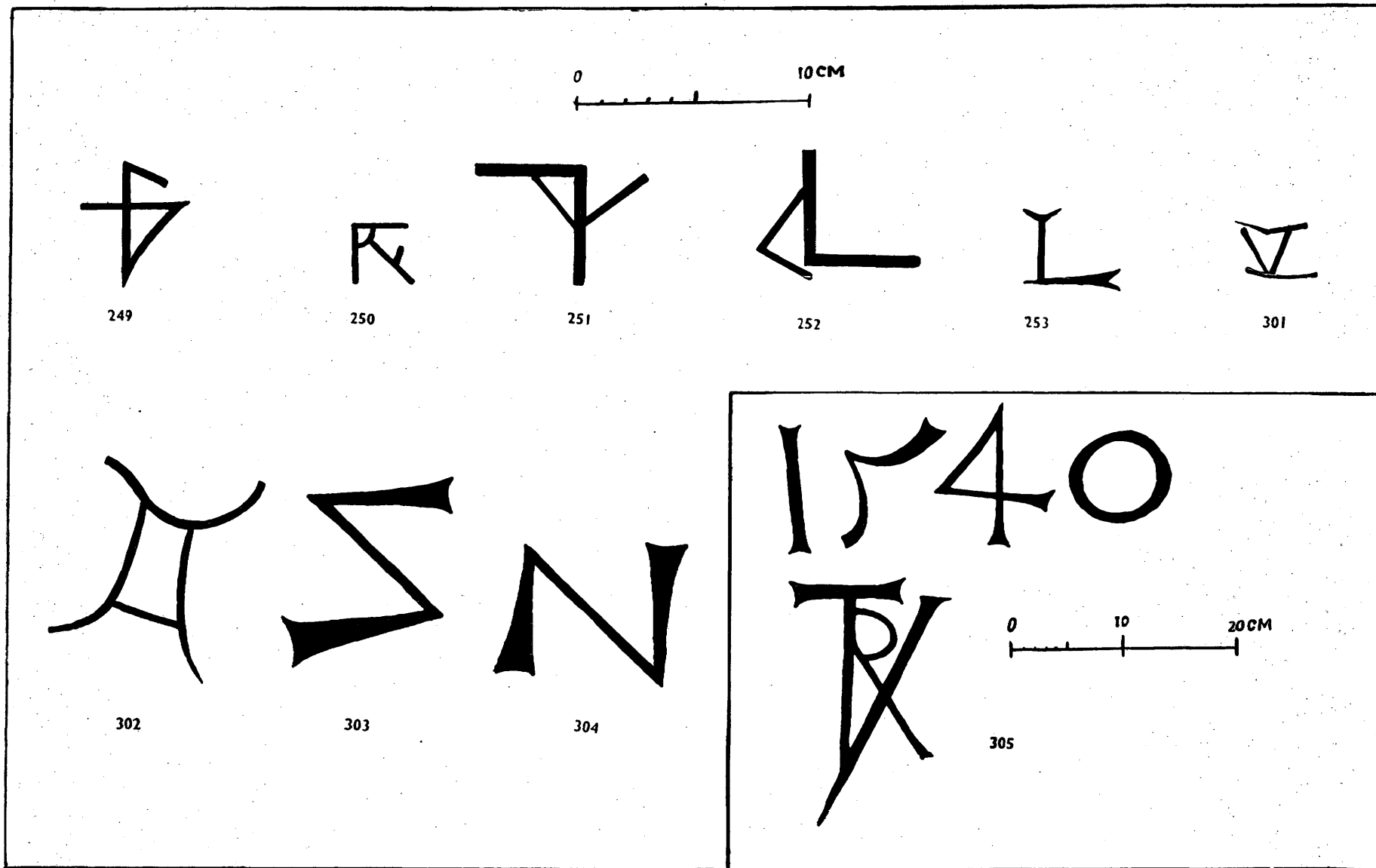
12. kép. Szórványkövek jelei a budai várpalotából

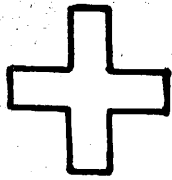
13. kép. Szórványkövek jelei a budai várpalotából

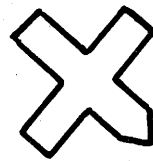
14. kép. 229—247: Szórványkövek jeli a budai várpalotából, 248: Fortuna u. 8. sz. házba beépített kő jele

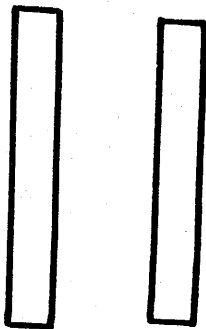
15. kép. 249–253: Másodlagosan beépített kövek jelei, 301–304: elhelyezőjelek a budai várpalotából, 305: Fehérvári kapu kövének jele

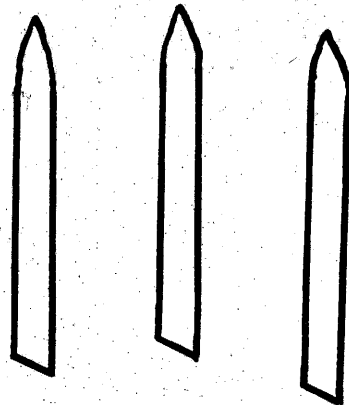
306

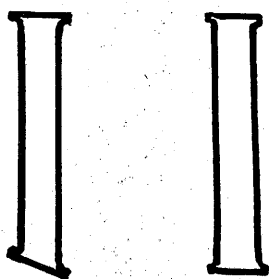
307

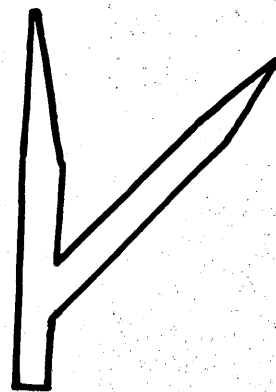
308

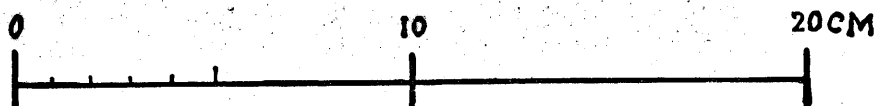
309

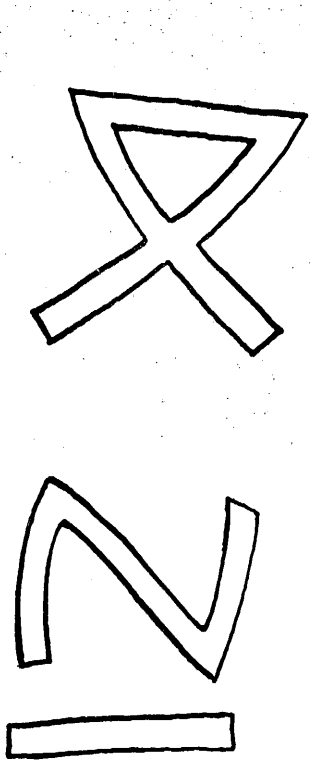
310

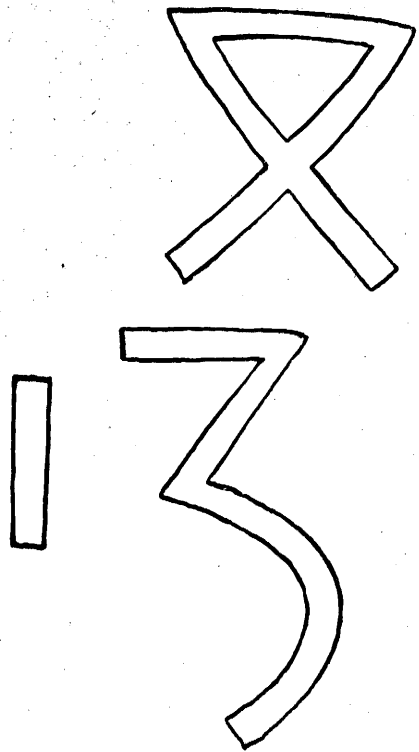
311

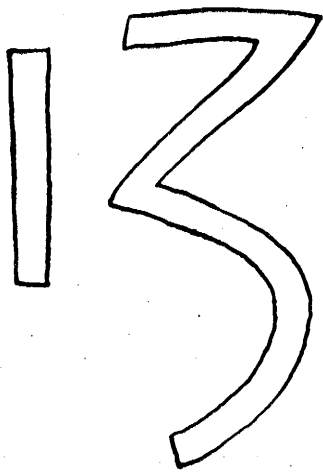
16. kép. Zsigmond-torony eredeti helyen lévő elhelyezőjelei

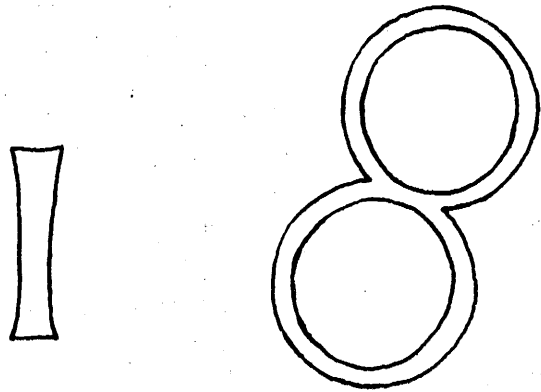
312

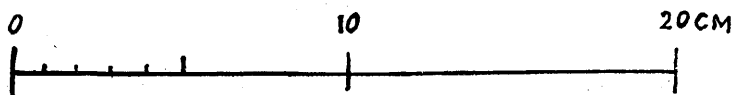
313

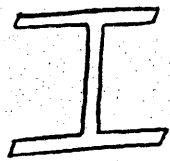
314

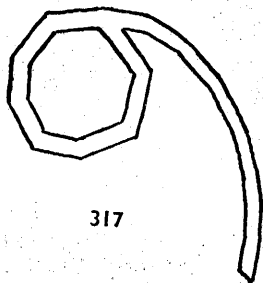
315

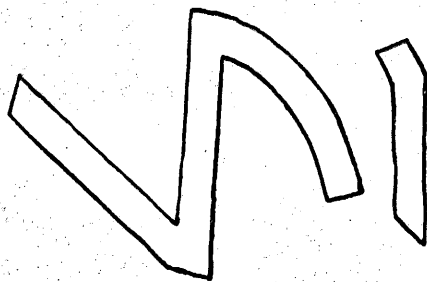
17. kép. Zsigmond-kapu helyreállított köveinek elhelyezőjelei

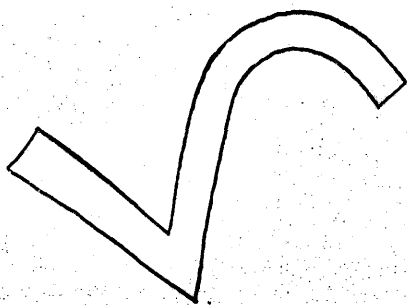
316

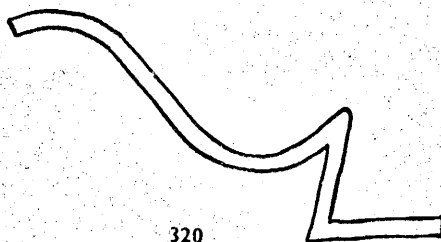
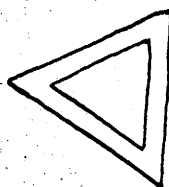
317

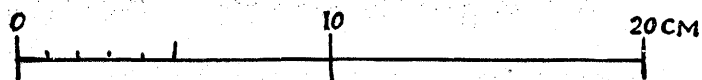
318

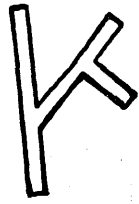
319

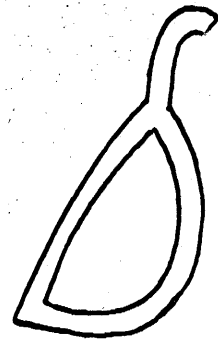
320

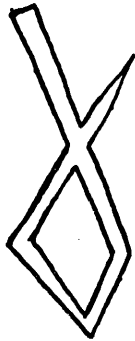
18. kép. Déli nagyrondella kövein lévő elhelyezőjelek

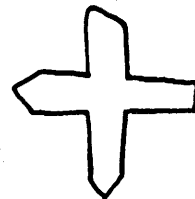
321

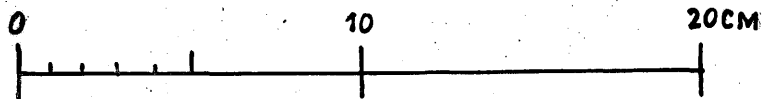
322

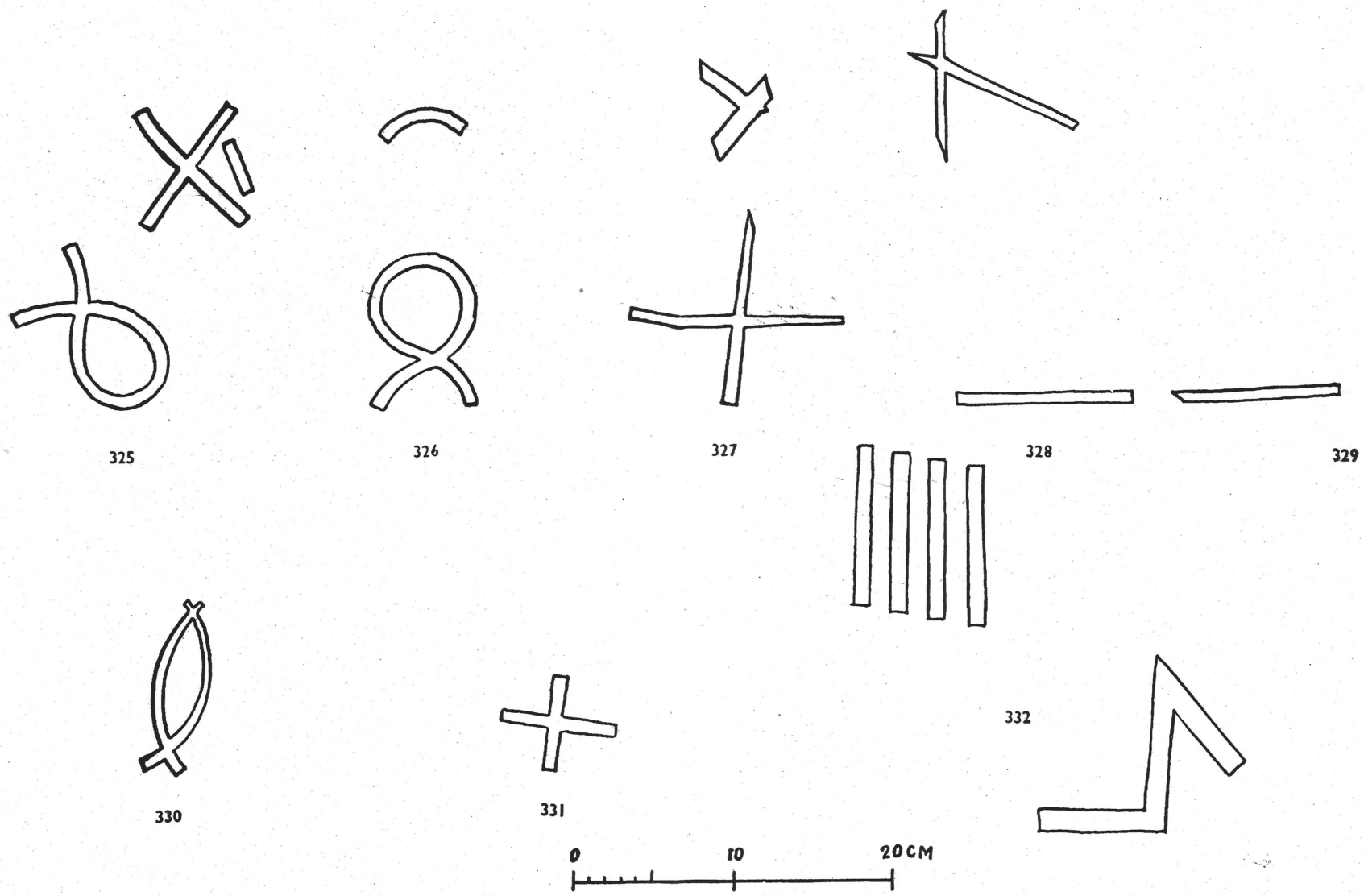
323

324

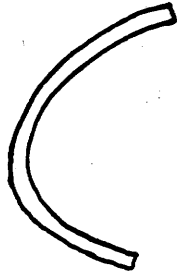
19. kép. Zsigmond kapu körüli kövek elhelyezőjelei

20. kép. Szórványkövek elhelyezőjelei a budai várpalotából

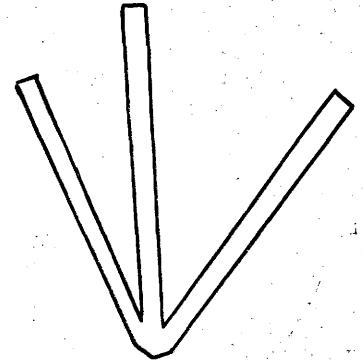
333

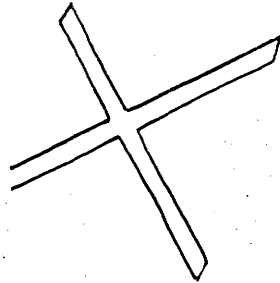
334

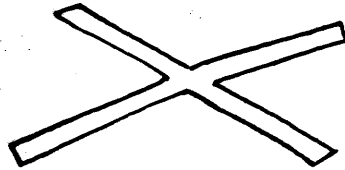
335

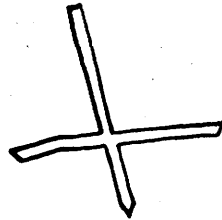
336

337

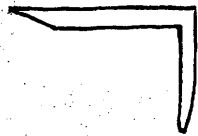
338

340

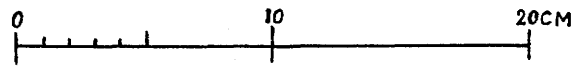
341

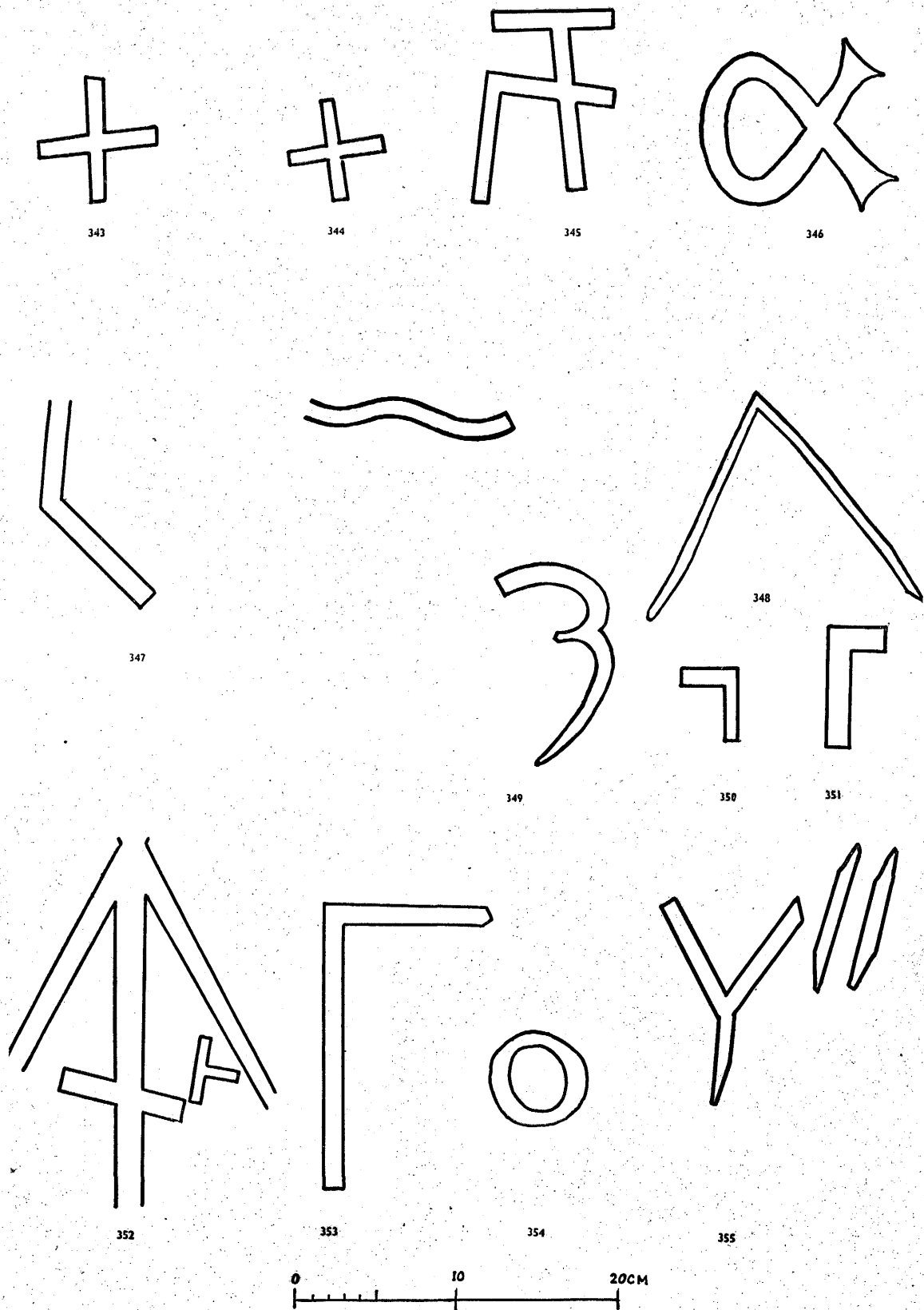
339

342

21. kép. A budai várpalota szórványköveinek elhelyezőjelei

22. kép. A budai várpalota szórványköveinek elhelyezőjelei

JELEK JEGYZÉKE

A budai várpalota eredeti helyen lévő kőfaragójelei

1. Zsigmond-kapu lovaskapujának keleti káváján.
2. Zsigmond-kapu lovaskapujának keleti káváján.
3. Zsigmond-kapu lovaskapujának keleti váll alatti 2. réteggövé.
4. Zsigmond-kapu lovaskapujának keleti ív vállkövé.
5. Zsigmond-kapu gyalogkapualj, Ny falának kváderkövé.
6. Zsigmond-kapu gyalogkapualj, Ny falának kváderkövé.
7. Zsigmond-kapu gyalogkapualj, Ny falának kváderkövé.
8. Zsigmond-kapu lovaskapuja, Ny káva csapórács hornyának alján.
9. Zsigmond-kapu gyalogkapujának szemöldökkövé.
10. Zsigmond-kapu, a gyalogkapu K káva melletti kövé.
11. Déli kapu, K káva 7. réteggövé.
12. Déli kapu, K káva 6. réteggövé.
13. Déli kapu keleti káváján.
14. Déli kapu keleti káváján.
15. Nyúlkerti gyalogkapu, Ny káva 2. réteggövé.
16. Északi kapu gyalogkapujának K káva 2. réteggövé.
17. Északi kapu lovaskapujának K káva 2. ívkövé.
18. Északi kapu lovaskapujának K káva 3. ívkövé.
19. Északi kapu lovaskapujának nyugati káva 2. ívkövé.
20. Északi kapu lovaskapujának nyugati káva 5. ívkövé.
21. Északi kapu, belső Ny bélésív vállkövé.
22. Északi kapu, belső Ny bélésív alsó kövé.
23. Északi kapu, a gyalogkapu 6. kövé.
24. Északi kapu, a gyalogkapu 5. kövé.
25. Északi kapu, a gyalogkapuján, a Ny káva 2. réteggövé.
26. Északi kapu, a lovaskapu K kávájának 4. réteggövé.
27. Északi kapu, a lovaskapu Ny kávájának 4. réteggövé.
28. Északi kapu, a gyalogkapu lóhereíves részén.
29. Északi kapu, a gyalogkapu K káva 3. réteggövé.
30. Északi kapu, a lovaskapu K 4. ívkövé.
31. Északi kapu, a lovaskapu káva 4. réteggövé.
32. Újvilágkerti kapu, a lovaskapu K káva alsó réteggövé.
33. Újvilágkerti kapu, a lovaskapu K káva 2. réteggövé.
34. Újvilágkerti kapu, K káva alsó réteggövé.
35. Újvilágkerti kapu, gyalogkapu kávakövé.
36. Újvilágkerti kapu, a lovaskapu Ny káva 4. réteggövé.
37. Újvilág É kapu (Ny nagy falköz) lov. kapujának Ny káva alsó réteggövé.
38. Újvilág É kapu gyalogkapujának Ny káva 2. réteggövé.
39. Újvilág É kapu gyalogkapujának Ny káva felső réteggövé.
40. Újvilág É kapu lov. kapuhídjának Ny gyámkövé.
41. Újvilág É kapu gyalogkapuja, Ny. káva legalsó réteggövé.
42. Újvilág É kapu gyalogkapuja, jobb káva legalsó kőrétegén.
Ugyanezen a kövön egy másik kőfaragó jel is van.
43. Újvilág É kapu, a lov. kapu Ny kávájának legalsó réteggövé.
44. Újvilág É kapu, a lov. kapu Ny kávájának alsó réteggövé.
45. Újvilág É kapu, a gyalogkapu belső DK sarokkövé.
46. Újvilág É kapu, a gyalogkapu belső DK sarokkövé.
47. Újvilág É kapu, a gyalogkapu belső DK sarokkő alatti 2. kövé.

48. Újvilág É kapu, a gyalogkapu kapualj Ny old. az ellensúly részében.
49. Újvilág É kapu, a gyalogkapu belső old. 3. réteg sarkán.
50. Lőporraktár előtti 6. kapu vállkövén.
51. Lőporraktár előtti 6. kapu D 3. ívkövén.
52. Lőporraktár előtti 6. kapu É 3. ívkövén.
53. Lőporraktár előtti 6. kapu ívkövén, belül záradék mellett.
54. Lőporraktár, 1. sz. kapu Ny bélésfalának kváderkövén.
55. A keleti palotahomlokzat lépcsőkapuja feletti kiváltóív É 3. kövén.
56. A keleti palotahomlokzat lépcsőkapuja feletti kiváltóív D 5. kövén.
57. A keleti palotahomlokzat lépcsőkapuja feletti kiváltóív D 6. kövén.
58. A keleti palotahomlokzat lépcsőkapujának nyílásán.
59. A keleti palotahomlokzat lépcsőkapujának nyílásán.
60. A keleti palotahomlokzat lépcsőkapuja melletti támpillér 4. réteggövén.
61. A keleti palotahomlokzat lépcsőkapuja melletti támpilléren.
62. István-torony melletti lépcső ajtó alsó É kávakövén.
63. István-torony melletti 4. ajtó szemöldökkövén.
64. István-torony melletti 5. ajtó szemöldökkövén.
65. István-torony melletti 5. ajtó Ny káva 2. réteggövén.
66. István-torony melletti 5. ajtó K kávján.
67. Dunaparti kortinafalán, a lépcsős ajtó alsó ülőfülkéjén.
68. Dunaparti kortinafalán, a lépcsős ajtó ülőfülkéjén.
69. Dunaparti kortinafalán, a páros pad háttámláján.
70. Dunaparti kortinafalán, a lépcsős ajtó felső ülőfülkéjén.
71. Dunaparti kortinafalán, az É hosszúpad háttámláján.
72. Alkápólna DK ablakkeretének belső élén, a mérműves rész alatt.
73. Alkápólna ÉK ablakbélletének É első ívkövén.
74. Alkápólnától É-ra, alagsori kapu É káva alján.
75. Kisudvar küszöbköve melletti K-i sarokkövön.
76. Déli nagyterem, ülőpados ablak É alsó sarokkövön.
77. Déli nagyterem előtti udvar gyalogkapu É alsó kávakövén.
78. Déli nagyterem alagsori lejáró belső Ny kávjának alján.
79. Déli nagyterem K sarokkövén, legalsó rétegen.
80. Déli nagyterem É pillérének alsó sarokkövén É oldalon.
81. Keleti homlokzat támpillérenek K oldalán.
82. Keleti homlokzat támpillérenek K oldalán.
83. Keleti homlokzat támpillérenek K oldalán.
84. Keleti palotahomlokzat É részén, kváderkövön.
85. Keleti palotahomlokzat É részén, kváderkövön.
86. Keleti palotahomlokzat É részén, kváderkövön.
87. Keleti palotahomlokzat É részén, kváderkövön.
88. Keleti palotahomlokzat É részén, kváderkövön.
89. Keleti palotahomlokzat D részén, kváderkövön.
90. Keleti palotahomlokzat saroktámpillérenek felső sarokkövén.
91. Keleti palotahomlokzat, a támpillér D old. legfelső rétegen.
92. Keleti palotahomlokzat, támpillér, felülről a 2. réteg 2. kövén.
93. Keleti palotahomlokzat, támpillér, felülről a 2. réteg 3. kövén.
94. Keleti palotahomlokzat, támpillér, felülről a 3. réteg 2. kövén.
95. Keleti palotahomlokzat, támpillér, felülről a 3. réteg 3. kövén.
96. Keleti palotahomlokzat, a támpillér K old. 1. réteg 1. kövén.
97. Keleti palotahomlokzat, a támpillér K old. 1. réteg 2. kövén.
98. Keleti palotahomlokzat, a támpillér K old. 3. réteg kövén.
99. Keleti palotahomlokzat, a támpillér K old. 4. réteg 2. kövén.

100. Keleti palotahomlokzat, a támpillér K old. 4. réteg 3. kövén.
101. Keleti palotahomlokzat, a támpillér K old. 4. réteg 3. kövén.
102. Keleti palotahomlokzat, a támpillér K old. 5. réteg 1. kövén.
103. Keleti palotahomlokzat, a támpillér kiváltóív váll feletti rétegen.
104. Déli nagyterem mellett régi palotahomlokzat kváderkövén.
105. Déli nagyterem mellett régi palotahomlokzat kváderkövén.
106. Déli nagyterem mellett régi palotahomlokzat kváderkövén.
107. Keleti palotahomlokzat, támpillér É old. 2. rétegének 2. kövén.
108. Keleti palotahomlokzat kváderkövén.
109. Keleti palotahomlokzat kváderkövén.
110. Lőporraktár előtti ablak É-i bélésfalának felső kváderkövén.
111. Lőporraktár előtti ablak É-i bélésfalának belső kváderkövén.
112. Lőporraktár előtti 6. kapu D kávája mellett belül a váll felett.
113. Csonkatorony D lőrés Ny alsó sarokkövén.
114. Csonkatorony K 5. réteggövén.
115. Csonkatorony K 6. réteggövén.
116. Csonkatorony Ny 3. réteggövén.
117. Csonkatorony K 3. réteggövén.
118. Csonkatorony K 9. réteggövén.
119. Csonkatorony K 4. réteggövén.
120. Csonkatorony K 10. réteggövén.
121. Csonkatorony K 4. réteggövén.
122. D nagyterem boltozatvállán, Ny falpillér legfelső réteggövén.
123. D nagyterem boltozatvállán, Ny falpillér alsó váll réteggövén.
124. D nagyterem boltozatvállán, D középpillér átmenet feletti 1. réteggövön.
125. D nagyterem boltozatvállán, D középpillér átmenet 2. réteggövön.
126. D nagyterem boltozat vállkövén.

A budai várpalota feltárásának kövein (szórvány) felismert kőfaragójelek

127. Déli nagyterem boltozati bordakövén.
128. Déli nagyterem boltozati hevederívén.
129. Déli nagyterem boltozati hevederzárókövén.
130. Déli nagyterem boltozati hevederívkövén.
131. Déli nagyterem boltozati bordakövén.
132. Déli nagyterem boltozati hevederívkövén.
133. Déli nagyterem boltozati hevederzárókövén.
134. Déli nagyterem boltozati hevederkövén.
135. Déli nagyterem ablak bal alsó kávákövén.
136. Déli nagyterem ablak jobb alsó kávákövén.
137. Déli nagyterem ablak szemöldökkövén.
138. Déli nagyterem ablak, bal káva alsó kövén.
139. Déli nagyterem ablak, jobb káva alsó kövén (Vármúzeumban).
140. Déli nagyterem alagsori lépcsős bejáró alsó ívkövén.
141. Középkerti felső támfalba beépített D nagyterem ablakkávákövén.
142. Déli nagyterem előtti kapu ívkövén 51/3973. ltsz. várfalbontásból.
143. D épület kisudvar K falvastagításából kibontott, a déli nagyterem ablakszemöldökkövén.
144. István-torony boltozati bordakövén, 1949. évi lelet.
145. István-torony melletti ablakkáva töredékén.
146. István-torony, csigalépcső réteggövén.
147. István-torony, leletkövön.
148. István-torony, csigalépcső orsóján.
149. István-torony, ablak vízszintes osztófészkes kávákövén.

150. Keresztosztásos ablak bal kávakövén, Gy. 51. szórvány.
151. Jobb ablakkáva kövén J. 51/3983ltsz. a műromból.
152. Vakíves pártázatos párkány leletkövén az Újvilág északi kapu mellől.
153. Ablak kávakövön a Gyilokjáró udvarából.
154. Párkánykövön, nagyudvari 1949-es leletkö.
155. Íves párkányon álló hevederív vállkövén.
156. Kapuszemöldökkövön É kapu előtt a keleti várfalba beépítve.
157. Szökőkút felső párkányos, vízköpös részén (Vármúzeumban).
158. Szökőkút alsó vakmérműves részén (Vármúzeumban).
159. Déli nagyterem előtti leletkövön.
160. Kisudvarban E ép. alapozásába beép. kövön.
161. Folyosóban E ép. alapozásába beép. kövön K homl. felett.
162. Kapu jobb káva alsó kövén E épület földszinti falába beépítve.
163. Ablakosztó töredéken a Ny zárt udvarából, 1951. évi lelet.
164. Keresztosztású ablak függ. osztóján Gy. 51. szórvány.
165. Csigalépcső belső kváderkövén a Ny. udvarból.
166. Alagút torokban másodlagosan beépít. ablakkáván.
167. Ablakkávakövön É kapu előtt (másodlagosan beép. alagúttorokban).
168. Gyámkövön D zárt udvarból T. 51. sz.
169. Csigalépcsőorsón Ny zárt udvarból Gy. 51. szórvány.
170. Ablakosztó töredékén a Ny zárt udvarból Gy. 51. szórvány jelzéssel.
171. Kőtöredéken a Ny zárt udvarból, Gy. 51. lelet.
172. Liliomos gyámkövön.
173. Északi kapu előtti várfal bontásából előkerült vízszintes ablakosztón.
174. Déli nagyterem előtti várfal bontásából ablakszemöldökkövön, B/51. szórvány.
175. Ajtókeret bal káva alsókövén, NUK/51. sz. lelet.
176. Keresztosztásos ablak bal kávakövén, Gy/51. lelet.
177. Keresztosztásos ablak jobb kávakövén, Gy/51. lelet.
178. Vakmérműves töredéken, Gy. 51/3558. ltsz.
179. Ablak kávakövön, Gy. 50.
180. Keresztosztásos ablak vízszintes osztóján, Gy. 51. lelet.
181. Fiálé párkányának alján, KTP. 50/684. ltsz.
182. Ív váll leletkövén a déli rondella falából.
183. Hálóboltozati bordakövön, KTP. 50. lelet.
184. Hatágú boltozati zárókövön, KTP. 50. lelet.
185. Háromágú boltozati zárókövön, KTP. 50. lelet.
186. Háromágú boltozati zárókövön, KTP. 50. lelet.
187. Hálóboltozati bordán, KTP. 50. lelet.
188. Déli kortinafaltól délre, kváder leletkövön.
189. Fiálé töredékén a várkapolnától D-re, KTP. 50. lelet.
190. Alagút torokban másodlagosan beép. ablakkávának alsó kövén.
191. Kőtöredéken.
192. Párkánytöredéken, Gy/51. lelet.
193. E ép. alapozásába beép. kövön.
194. Vakmérműves címerpajzsos réteggövön Friss-palota É árkából.
195. Íves párkánykövön, NU. 51/895. ltsz.
196. Csigalépcső réteggövén, NU. 50.
197. Kváderkövön a K homlokzat felett, az E ép. alapozásában.
198. Ablak jobb káva alsó kövén a Friss-palota É sarkánál.
199. Ablak jobb kávakövén, NUK. délre.
200. Kapu jobb kávakövén kisudvarból gótikus ajtó befalazásában.
201. Ablak alsó kávakövén.

202. Gyámíves kapuszemöldökkövön a déli nagyrondeella falbontásából.
203. Ablak jobb kávakövén osztó magasságában Ny zárt udvarból.
204. Ablak vízszintes osztóján D nagyrondeella falába beépítve.
205. Gyámkövön az É kapu előtti várfalba beépítve.
206. Gyámkövön az É kapu előtti várfalba beépítve.
207. Szegmentíves kapu vállkövén a D nagyteremtől K-re.
208. Ablakkávakövön, lelet a D nagyrondeellától délre.
209. Ívkötoredéken a gyilokjáró udvarából.
210. Freskóval festett ablakkávakövön, L. 51/3971/2. ltsz.
211. Keleti támfal alatti lelet, félköríves kapu ívkövén.
212. Lőporraktár falába belül beleépítve, kapu balkáva alsó kövén.
213. Boltozati borda leletkövén az alsó ágyúállásban.
214. Kváderkövön az E épület földszinti falába beépítve.
215. Csigalépcső orsóján E ép. bontásából (István-torony mellett).
216. Félnyolcszögű falpillér réteggövén E ép. bontásából (D rész).
217. Ablak jobb káva réteggövén E ép. bontásából.
218. Csigalépcső belső kváderkövén a D zárt udvarból T/51. jelzéssel.
219. Ablakkávakövön, 1949-es leletkő.
220. Párkánykövön.
221. Ablakosztó töredékén.
222. Csonkatoronytól D-re támpillérbe beépített sarokkváderkövön.
223. Újvilág északi kapu gyámköve feletti első kőrétegén.
224. Lőporraktár előtti helyiség pillér réteggövén.
225. Csigalépcső orsó töredékén a Ny zárt udvarból.
226. Gyámkövön É kapu előtti várfalbontásból.
227. 34 cm oldalméretű 8 szögű pillér alsó átmeneti részén (középkerti f. várfal párkányából).
228. Tagozott ívkövön a déli nagyteremtől K-re beépítve várfalba.
229. Kapu bal káva alsó kövén E ép. földszinti falába beépítve.
230. Alsó ágyúállás falbontásából, gyámkötoredéken.
231. Lőporraktár előtti 1. sz. kapu helyreállított alsó ívkövén.
232. Középkerti felső támfalba beép. kváderkövön, D kortinától 17 m-re.
233. Déli ágyúállás támfalba beépített kváderkövön.
234. Gazdag tagozású kapubélletkövön (jobb lábázat) az E ép. bontásából.
235. Kváderkövön a középkerti felső támfalba beép. D-ről 24 m-re.
236. E ép. bont. kváderkövön.
237. Fehérvári-kapu előtt a bástyasétány falába beépített kváderkövön.
238. Északi kapu előtti leletkövön (kapukeret).
239. Kapuszemöldökkövön a Szavoyai-szobortól északra, szórványkő.
240. E ép. Ny szárny bontásából, kapu jobb sarokkövön.
241. Reneszánsz ablakkeretkő kávján, 49/458. ltsz.
242. Lábazattöredéken, a Várkapolnától délre, szórványkő.
243. E ép. kisudvarából, kapulábazati kövön.
244. István-torony melletti lépcső legfelső fokán.
245. D ép. bont. íves párkánykövön.
246. Kváderkövön az E. ép. bontásából (palotahomlokzat feletti rész).
247. Vakmérnöves lépcső-mellvédhez tartozó vállkőszerű ívkövön. NU. leletkő 1950-ből.
248. Fortuna utca 8. sz. lakóház falába másodlagosan beépített víztartókövön.
249. Kváderkövön a lőporraktár falába beépítve.
250. Gyámkő töredékén újra beépítve.
251. Déli nagy rondeella falába másodlagosan beép. kváderkövön.
252. Déli nagyterem melletti D felső támfalba beép. kváderkövön.
253. Újvilágkerti fal előtti lépcső alépitményébe beépítve.

A budai várpalota és erődrendszer feltárás egyes kövein lévő elhelyező jelek (betűjelek, számozások és illesztési jelek)

- A) Eredeti helyen lévő kövek (in situ) jelei a kövek látható felületén (homloklapon).
B) In situ kövek jelei (számok) a kövek felső felületén.
C) Egyes szórvány leletkövek felső- (C_1), alsó- (C_2), vagy oldalfelületén (C_3) lévő jelek vagy számok.
301. C_1 Reneszánsz balusztrád posztamens kövén (szórványlelet).
 302. C_1 É kapu előtti K. 51. jelű szórványkövön.
 303. A. Zsigmond-kaputorony helyreállított profilos belső kövén.
 304. A. István-torony melletti boltozatos teremsor D sarokkövén (in situ).
 305. A. Az állítólagos Török Bálint monogram. 1540. (Az elbontott Fehérvári-kapu lábazatából, ma a Vármúzeumban van).
 306. A. Zsigmond-kaputorony in situ vállkövén.
 307. C_1 Zsigmond-kaputorony helyreállított falpillér réteggövén.
 308. A. Zsigmond-kaputorony kapualj Ny falába beép. kváderkövén.
 309. A. Zsigmond-kaputorony előterének beép. kváderkövén.
 310. A. Zsigmond-kaputorony, a gyalogkapu felv. hídkáva Ny szélén.
 311. C_2 Zsigmond-kaputorony, a kapu előtere ívének K vállkövén (helyreállítva).
 312. B. Zsigmond-kaputorony, a lovaskapu és gyalogkapualj közti pillér 2. rétegén (helyreállítva).
 313. B. Zsigmond-kaputorony, a lovaskapu és gyalogkapualj közti pillér 1. rétegén (helyreállítva).
 314. C_3 Zsigmond-kaputorony, a kapualj kváderkövén (2 ágyúrés könyöklőjébe beépítve).
 315. B. Zsigmond-kaputorony, a lovaskapualj Ny oldalán (in situ).
 316. A. Déli nagyrondelta torony melletti ágyúrésének bélésfalán.
 317. A. Déli nagyrondelta torony melletti ágyúrésének bélésfalán.
 318. C_3 Déli nagyrondelta földfeltöltésében vállkövön.
 319. A. Déli nagyrondelta falába másodlagosan beép. kváderkövön.
 320. A. Déli nagyrondelta falába másodlagosan beép. kváderkövön.
 321. C. Déli nagyrondelta földfeltöltésében íves beép. kváderkövön.
 322. C. Kváderkövön a Zsigmond-kaputól D-re.
 323. C. Kazamatasor előtti árokból sarokkövön.
 324. C_3 Boltozati bordakövön. Déli nagyterem elb. várfalából.
 325. C. Déli nagyrondelta falába másodl. beép. faragottkövön.
 326. C. Déli nagyrondelta falába másodl. beép. faragottkövön.
 327. C_1 Kisudvar csigalépcső alapréteggövön, NU. 49/569. lelt. sz.
 328. C_2 Kisudvar csigalépcsőépítmény legalsó kőrétegén illesztési jellel.
 329. C_1 Kisudvar csigalépcsőépítmény egyik réteggövén, NU. 49/5432. lelt. sz. (szórvány).
 330. C_1 Gótikus kapukeretkövön É kaputól É-ra K. 51. szórvány.
 331. C_1 Reneszánsz szobortalp réteggövén É kaputól É-ra.
 332. C_1 Oszlopfő kapcsolt jelei, K. 51 (szórvány).
 333. C_3 Lőporraktár 2. kapun belül az oszlop melletti párkánykövön.
 334. C. É kapu előtti szórványkő, K. 51.
 335. C. Csigalépcső réteggövén.
 336. C. Csigalépcső réteggövén NU. 50. kőfaragó jellel.
 337. C. Csigalépcső réteggövén E ép. földszintjének bontásából.
 338. C. Ablak kávakövön a Ny zárt udvarból, Gy. 51 (szórvány).
 339. C_3 Kőpad fedlap függőleges oldallapján.
 340. C_1 D épület bontásából íves párkánykövön.
 341. C_1 Mátyás és Beatrix címeres kútkáva kövön.
 342. C_1 Hálóboltozati zárókövön.
 343. C_1 Déli nagyterem É falpillér réteggövén (elbontva).

344. C. Csigalépcső rétegekővén, NU. 50. (szórvány).
345. C. Leletkővön a Ny zárt udvarból, Gy. 51. (szórvány).
346. C. Fehérvári kapu előtt a Bástyasétány támfalába beép. kváderkővön.
347. C. Hegyesszögű rétegekővön (illesztési jel) Gy. 51/3767-1. ltsz.
348. C₁ Középkerti felső támfal hengerpárkánykővén (másodlagosan beépítve) illesztési jellel.
349. C₃ Ívkővön É kaputól É-ra kapcsolt jelek.
350. C. Hunyadi János úti újabb támfalba másodl. beép. kővön.
351. C. É kapu előtti lábazati kővön (K. 51. szórvány).
352. C₃ Várkapolna (alkápolna) hajó boltozati bordakővön.
353. C₃ Zsigmond-kapu melletti macskafejkövezet kővén.
354. C₁ Gyilokjáró gyámkővének töredékén.
355. C₁ Vármúzeum Halászbástya kőtárában lévő boltozati vállkővön.

JEGYZETEK

„A BUDAI VÁRPALOTA KÖZÉPKORI KŐFARAGÓ JELEI” C. ANYAGKÖZLÉSHEZ

- ¹ Ilyen érdekesnek ítélik az építészettörténettel foglalkozó magyar és külföldi kutatók is, 1812-től (a pompeji ásatások kiértékelésétől a novgorodi és bogoljubovai palota-komplexumok ásatásainak feldolgozásáig.)
- ² Lásd *Horler Ferenc* tanulmányát.
- ³ *Mihalik József*: A kassai Szt. Erzsébet templom c. művében (amelyet a M. Tud. Akadémia Régészeti Bizottsága megbízásából írt és ami 1912-ben Budapesten jelent meg mint a mű első része) olvassuk: „A kőfaragójelek nem önkényesen alakított szeszélyes ábrák, hanem egy meghatározott alapidomba bizonyos kulcs szerinti beleilleszthető olyan jelvények, amiknek szimbolikus jelentőségük is volt. S miután ennek értelmével a legénynek tisztában kellett lennie, a részére megállapított jelet »olvasni« azaz szimbolikusan értelmezni és »beállítani« vagyis kulcs gyanánt szolgáló alapidomba geometriailag beleilleszteni kellett tudnia.”
- ⁴ *K. Friedrich* (az ulmi székesegyház főépítésze): *Die Steinbearbeitung in ihrer Entwicklung vom 11. bis 18. Jahrhundert*, (Augsburg 1932.) c. alapvető művében írja.
- ⁵ *K. Friedrich*, id. mű.
- ⁶ *R. Ržiba*: *Studien über Steinmetz-Zeichen* (Wien 1883) c. művében is megállapította már.
- ⁷ *K. Friedrich*, id. mű.
- ⁸ *Schmidt*: Maulbronn. 1903. 9.
- ⁹ *Fröde Vilmos*: Felső-magyarországi középkori épületek kőfaragójelei. M. M. É. E. közlönye, 1900. 421—443. (közel 500 jelet ismertet).
- ¹⁰ *Horváth Henrik*: Budai kőfaragók és kőfaragójelek. Bpest. 1935.
- ¹¹ *K. Friedrich*, id. mű.
- ¹² *Mihalik József*, id. mű, 54.
- ¹³ *Horváth H.*: Budai kőfaragók és kőfaragójelek c. művében (Bp. 1953) közzölt ún. Miserere mester.
- ¹⁴ Lásd *Horler Ferenc* tanulmányát.
- ¹⁵ *Dercsényi D.*: Nagy Lajos kora. Bp. 1942. 102.
- ¹⁶ A bécsi minorita templomnál kétszer fordítva látható, mint elszórtan jelentkező analógia. L. továbbá *Fr. Ržiba*: *Steinmetz-Zeichen Mitt. der. K.u.K. C. Com.* 1881. 105—117. 1—28. tábla 1—548. sz.
Conrad Roritzer regensburgi mester (aki 1480-ig dolgozott) jeléhez is hasonló ez a jel.
- ¹⁷ Az utóbbi jel azonban már inkább Wolfgang Roritzer regensburgi mester jegyéhez hasonló, aki 1514-ig dolgozott. Ez éppen úgy, mint a többi külföldi analógia, nehezen hozható vonatkozásba jeleinkkel. — *Fr. Ržiba*: *Meisterzeichen Mitteilungen der K.u.K.C. Com.* Wien. 1883.
- ¹⁸ *Fröde Vilmos*, id. mű.
- ¹⁹ *Conrad Roritzer* regensburgi... 1. 3. jegyzet, id. mű, i. h.
- ²⁰ Az utóbbiakhoz hasonló, a bécsi Maria am Stiegen templomban is előfordul. L. továbbá: *K. Friedrich*, id. mű.
- ²¹ Ez előfordul a strassburgi Münster tornyán is az erkély feletti részen. L. *K. Friedrich*, id. mű, Knauth gyűjtemény, 1065, és 1064. 1127. sz. jel.
- ²² Ugyanez előfordul kétszer a budavári főtemplom Mária-kapuján is. L. *Horler F.* tanulmányát és *Fröde*, id. mű, gyűjt. 168. sz. jel.
- ²³ *Fröde*, id. mű, gyűjt. 378. sz. jelet a Szepeshelyi kápolnán.
- ²⁴ Uo. gyűjt. 379, 361, 363, 364. sz. jelét a szepeshelyi kápolnán és Bártfán. 161, 211, 362. (fél nyílhegygel) 95. sz. jelünk tükörképe.
- ²⁵ Hasonló jel van Völkermarktban, 1522. évszámmal.
- ²⁶ Hasonló jele volt Böblinger Miksa regensburgi, majd esslingeni mesternek. L. *K. Friedrich*, id. mű.
- ²⁷ Előfordul a kassai székesegyház belsejében 1430—60-ig, lásd továbbá *Fröde*, id. mű, 218. és 260. sz. jelét, hasonló hozzá 167, 176, és 203. sz. jel is.
- ²⁸ Előfordul ez és tükörképe is a strassburgi Münster tornyán 1399—1439-ig. L. még *Fröde*, id. mű.
- ²⁹ Ehhez hasonló jel Ulrichsbergben és Mariasaalban, Klagenfurt mellett is előfordul szórványként, de nehezen hozható vonatkozásba a mi jeleinkkel.
- ³⁰ A 7—9. sz. jelhez hasonló Mariasaalban (Karintia) is előfordul; a 21. számúhoz hasonló pedig a nyírbátori Báthory-templom (1484—1511) és Visegrádon a Mátyás díszudvar boltozati bordáin is felismerhető. Lásd az előző jegyzetben foglaltakat is.
- ³¹ Ezekhez hasonló jel Kassán, Csütörtökhelyen, Okolicsnón és Bécsben fordul elő, Mariawörthben pedig a tükörképe, 1540. évszámmal, pajzsalakú keretben, Mariafeuchtben mesterjegy 1521-es évszámmal, ezenkívül Gurkban, Bautzenben és Landshutban is előfordul.
- ³² Hasonló jel előfordul a karintiai Seitz karthauzi kolostorban lefelé fordítva kétszer, továbbá Landshutban a Szt. Márton templom és a strassburgi Münster tornyának 1399—1434-ig épített részén. Viszont nem valószínű, hogy ezek vonatkozásban vannak 82. sz. jelünkkel.
- ³³ E jelcsoporthoz hasonló a kassai dóm mellékhajójában 1410—30-ig fordul elő. Hasonlónak látszik továbbá a *Horváth H.*, id. mű, 1. sz. jegyzetében ismertetett budavári főtemplomi jelek egyike is.
- ³⁴ *L. Horváth Henrik* id. művében „*Petrus Architector*” irányító kőfaragómesterre vonatkozó részt.
- ³⁵ Hasonló a kassai dóm 1430—60-ig épített részén van. *Fröde*, id. mű, 52. sz. jel.
- ³⁶ Hasonló jel van a maulbronni cisztercita kolostor káptalantermében 1402 előtti építkezésből, továbbá a regensburgi dóm és domonkos templomban. A két utóbbi *Friedrich*, id. mű, Knauth-gyűjtemény.
- ³⁷ Hasonló jel Kassán XIV. század végi köveken kétszer fordul elő (*Fröde*, id. mű 141. sz. jele), ezenkívül ugyanitt a 10. 13, 34, 89. 163. sz. jel hasonló, 101. sz. a kassai dóm mellékhajó falán, 127. sz. 1430—60-ig belső falon, 252. sz. 1390—1410-ig kétszer fordul elő a kassai székesegyházon.

MITTELALTERLICHE STEINMETZZEICHEN AUS DER BURG VON BUDA

Zur chronologischen Gliederung der Baugeschichte des Burgpalastes von Buda geben die an den verschiedenen Teilen der erschlossenen Überreste des Palastes vorkommenden Steinmetzzeichen unentbehrliche Stützpunkte. Diese Zeichen sind ausserordentlich interessante, in Stein gemeisselte Dokumente der Baugeschichte der Burg von Buda und gleichzeitig der Bauhütten-tätigkeit.

Ursprünglich dienten die Steinmetzzeichen zur Erleichterung der Stücksatzverrechnung und kamen erst in Gebrauch, als man die Gebäude zum grössten Teil aus Quadersteinen zu bauen begann.

Vom Gesichtspunkt der Baugeschichte gesehen, erweist sich jene Methode als grundsätzlich irrig, welche durch die Deutung von Zeichen untergeordneter Bedeutung auf die Entstehung einzelner Objekte Schlussfolgerungen ziehen will. Leider verfällt auch Professor Ržiha, der ein überaus reiches Material veröffentlicht hat, in denselben Irrtum. Auch W. Fröde, dem wir die Veröffentlichung des reichsten ungarischen Materials verdanken, liess sich durch dieselbe Hypothese auf Abwege führen.

Die Bedeutung der Steinmetzzeichen für die baugeschichtliche Forschung liegt unserer Ansicht nach nicht im Vergleich der Zeichen übereinstimmender Formen, sondern darin, dass wir mit Hilfe derselben schärfere Grenzen zwischen den Entstehungsperioden ziehen können. Für sich allein betrachtet, sind Steinmetzzeichen ungeeignet für die Bestimmung von Bauperioden. Doch sind sie von unbedingt grosser Hilfe bei der Zusammenstellung zusammengehöriger Teile einzelner Baukomplexe sowie bei Rekonstruktionen.

Die an verschiedenen Stellen des Baukomplexes vorkommenden übereinstimmenden Zeichen sind äusserst wertvoll, indem sie — zwar ohne den Zeitpunkt bzw. das Jahr der Entstehung des betreffenden Gebäudeteiles genau anzugeben — jedenfalls soviel verraten, dass alle jene Teile des Gebäudes, an denen diese Zeichen vorkommen, innerhalb von einem Menschenalter errichtet worden sind.

Nach dem Zeugnis der bisher bekannten Steinmetzzeichen ist eine regere Tätigkeit der beim Bau der Burg von Buda beschäftigten Steinmetzwerkstatt in der zweiten Hälfte des XIV. Jahrhunderts nur in vereinzelten Fällen nachweisbar. Aus dieser Bauperiode ist kein einziges Steinmetzzeichen auf seinem ursprünglichen Platz zu finden. Auf einer der Rippen des Gewölbes im Stephansturm ist ebenfalls nur ein einziges Zeichen vorhanden.

Die folgende Periode dürfte von 1390 bis 1417 gedauert haben. Auf den Steinen des ausserhalb

der inneren Ringmauer liegenden Rittersaales mit zwei Schiffen und auf denen des Csonka-(Rumpf-)Turmes kommen schon an etwa 60 Stellen Steinmetzzeichen vor. (Grösstenteils an ihren ursprünglichen Plätzen.)

Die Bauperiode von 1416 bis 1458 ist die Zeit der regen Bautätigkeit am Palast unter der Regierung König Sigismunds. Die nächstfolgende Periode (1458—1490) ist die Entstehungszeit der Bauten aus der Zeit des Königs Matthias.

Aus der Zeit der letzten Bauperiode (1490—1541), welche durch die Palast- und Befestigungserweiterungen der Nachfolger des Königs Matthias gekennzeichnet ist, haben wir bisher Steinmetzzeichen an ihrem ursprünglichen Platz nicht gefunden.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1. 1—10. Das Sigismund-Tor; 11—14. Südliches Cortina-Tor; 15. Zeichen auf dem Tor des Nyülkert (Hasengarten).
- Abb. 2. 16—31. Zeichen vom nördlichen Cortina-Tor.
- Abb. 3. 32—36. Újvilágkert (Neuweltgarten)-Tor; 37—49. Zeichen auf den Überresten des nördlichen Tores des Újvilág (der Neuen Welt).
- Abb. 4. 50—54. Tore vor dem nördlichen Cortina Tor; 55—61. Tore der Ostfassade des alten Palastes; 62—66. Zeichen des Tores neben dem Stephansturm.
- Abb. 5. 67—71. Zeichen der Sitznischen der Cortinamauer an der Donauseite; 72—74. an den Fenstern der Burgkapelle und der Tür nebenan; 75. eines Steines in der Tür des kleinen Hofes; 76—81. Zeichen am Fenster, an den Türen und an anderen Steinen des südlichen Grossen Saales.
- Abb. 6. 82—103. Zeichen der Ostfassade des alten Palastes.
- Abb. 7. 104—109. Zeichen am südlichen Teil der Ostfassade des Palastes; 110—112. an der Ostfassade neben dem nördlichen Tor; 113—121. Zeichen am Csonka-(Rumpf)-Turm.
- Abb. 8. 122—126. Zeichen der Tragsteine des Gewölbes im südlichen Grossen Saal; 127—143. der zerstreuten Steine desselben; 144. Zeichen der Gewölberippen des Stephansturmes.
- Abb. 9. Zeichen an vereinzelt vorgefundenen Steinen aus der Burg.

- Abb. 10. Zeichen von vereinzelt gefundenen Steinen aus der Burg von Buda.
- Abb. 11. 183—187. Zeichen von Netzgewölberippen; 188—199. an anderen vereinzelt gefundenen Steinen.
- Abb. 12. Zeichen an vereinzelt gefundenen Steinen aus der Burg von Buda.
- Abb. 13. Zeichen an vereinzelt gefundenen Steinen aus der Burg von Buda.
- Abb. 14. 229—247. Zeichen an vereinzelt gefundenen Steinen aus der Burg von Buda; 248. Zeichen eines im Haus in der Fortunagasse 8 eingebauten Steines.
- Abb. 15. 249—253. Zeichen von sekundär eingebauten Steinen; 301—304. Versetzzeichen aus der Burg von Buda; 305. Zeichen eines Steines des Fehérvári (Weissenburger) Tores.
- Abb. 16. Versetzzeichen an Steinen des Sigismund-Tores an den ursprünglichen Plätzen.
- Abb. 17. Versetzzeichen der an ihren Platz gestellten Steine des Sigismund-Tores.
- Abb. 18. Versetzzeichen an Steinen des südlichen grossen Rondells.
- Abb. 19. Versetzzeichen von Steinen in der Umgebung des Sigismund-Tores.
- Abb. 20. Versetzzeichen vereinzelt gefundener Steine aus der Burg.
- Abb. 21. Versetzzeichen vereinzelt gefundener Steine aus der Burg von Buda.
- Abb. 22. Versetzzeichen von vereinzelt gefundenen Steinen aus der Burg von Buda.